

Χρηματική Ικανοποίηση λόγω Ηθικής Βλάβης: Μια Πρόταση Συστηματικοποίησης για τις Περιπτώσεις Προσβολής της Υγείας και της Σωματικής Ακεραιότητας

ΒΑΪΑ ΚΑΡΑΠΑΝΟΥ*

Η εργασία που ακολουθεί διερευνά τη δυνατότητα μιας εναλλακτικής προσέγγισης για την επιμέτρηση της χρηματικής ικανοποίησης σε περιπτώσεις προσβολής της υγείας και της σωματικής ακεραιότητας, από αυτή που χρησιμοποιείται στη τρέχουσα δικαστηριακή πρακτική. Χρησιμοποιώντας τη θεωρία της οικονομικής ανάλυσης του δικαίου και αξιοποιώντας έννοιες από το κλάδο των οικονομικών της υγείας, που εξειδικεύεται στη μελέτη των επιπτώσεων που επιφέρουν οι σωματικές βλάβες στη ζωή των ατόμων, η προτεινόμενη προσέγγιση θέτει ως αφετηρία της επιμέτρησης, συγκεκριμένα αντικειμενικά κριτήρια. Απώτερος στόχος η διευκόλυνση των δικαστηρίων και η βελτιστοποίηση της επιμέτρησης της χρηματικής ικανοποίησης.

A. Εισαγωγή

Ηθική βλάβη είναι η ζημία που υφίσταται το πρόσωπο από τη προσβολή προστατευομένων από το νόμο εννόμων αγαθών, που καταρχήν δεν είναι αποτιμητά σε χρήμα, ή τουλάχιστον δεν έχουν ακριβή χρηματική αξία.¹ Τέτοια αγαθά είναι για παράδειγμα η προσωπικότητα, η ελευθερία, η σωματική ακεραιότητα και η υγεία, η ψυχική

---

* Δικηγόρος, LL.M., διδάκτωρ Οικονομικής Ανάλυσης του Δικαίου, School of Law, Erasmus University Rotterdam, e-mail: ykarap@gmail.com.

Η παρούσα εργασία είναι μια σύνοψη της έρευνας που αποτέλεσε το αντικείμενο της διδακτορικής μου διατριβής καθώς και των ευρημάτων και προτάσεων που προέκυψαν από αυτή. Αναλυτικά βλ. V. ΚΑΡΑΠΑΝΟΥ (2013), Towards a better assessment of pain and suffering damages for personal injuries. A proposal based on Quality Adjusted Life Years, Rotterdam: the Netherlands, *Erasmus University Rotterdam*: 1-242.

¹ Μ.Π. ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΣ, 1998. *Γενικό Ενοχικό Δίκαιο*, 3^η έκδοση, Αντ. Σακκουλας: Αθήνα – Κομοτηνή, σελ. 165-166.

ισορροπία και άλλα που απορρέουν από τη σωματική, ψυχική ή κοινωνική ατομικότητα του ατόμου.² Σε περιπτώσεις πρόκλησης ηθικής βλάβης από αδικοπραξία, ο θιγόμενος μπορεί με αγωγή να αξιώσει χρηματική ικανοποίηση.³ Όμως, εξαιτίας του μη περιουσιακού χαρακτήρα της ηθικής βλάβης, η επιμέτρηση της χρηματικής ικανοποίησης αποτελεί μια επίπονη εργασία για τα δικαστήρια. Ο Αστικός Κώδικας στο άρθρο 932 ορίζει σχετικά με το προσδιορισμό του ύψους της χρηματικής ικανοποίησης ότι “[...] το δικαστήριο μπορεί να επιδικάζει εύλογο κατά τη κρίση του χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης”. Η κατευθυντήρια γραμμή που παρέχει ο ΑΚ εξαντλείται επομένως στην αόριστη έννοια του *ευλόγου* της χρηματικής ικανοποίησης και εναπόκειται έτσι στην ελεύθερη εκτίμηση του δικαστηρίου της ουσίας να προσδιορίσει ποιο ποσό είναι εύλογο με βάση τα χαρακτηριστικά της κρινόμενης περίπτωσης. Παρά το ότι η νομολογία παγίως δέχεται ορισμένα κριτήρια ως προσδιοριστικά του ύψους της εύλογης χρηματικής ικανοποίησης, η έλλειψη ενός ενιαίου πλαισίου αναφοράς με συγκεκριμένα κριτήρια επιμέτρησης έχει ως φυσικό επακόλουθο την αποσπασματική αντιμετώπιση της χρηματικής ικανοποίησης για ηθική βλάβη και την ανομοιομορφία των επιδικαζόμενων ποσών για ομοειδείς βλάβες ίδιας έντασης.⁴ Καθιστά επίσης ουσιαστικά ανέλεγκτη τη κρίση του δικαστηρίου της ουσίας ως προς το ύψος της επιδικαζόμενης χρηματικής ικανοποίησης, αφού ελλείπει ενός ενιαίου πλαισίου αναφοράς που θέτει ως αφετηρία της επιμέτρησης σαφώς προσδιορισμένα αντικειμενικά κριτήρια, δεν μπορεί να επαληθευτεί η αντιστοιχία της χρηματικής ικανοποίησης με τη ζημία που υπέστη ο θιγόμενος.⁵ Η βελτίωση της τρέχουσας δικαστηριακής πρακτικής με τη καθιέρωση ενός ενιαίου πλαισίου αναφοράς συγκεκριμένων κριτηρίων για τη χρηματική αποτίμηση της ηθικής βλάβης θα βοηθούσε στη συνεπή εξειδίκευση και ερμηνεία του αορίστου εννοιολογικού χαρακτήρα που περικλείει η παραπάνω διατύπωση του ΑΚ περί *εύλογης χρηματικής ικανοποίησης*, και ταυτόχρονα θα επέλυε ή τουλάχιστον θα διευθετούσε επί τα βελτίω όλα τα παραπάνω προβλήματα, γεγονός που αποτέλεσε το αρχικό ερέθισμα αυτής της εργασίας.

Η παρούσα εργασία ασχολείται αποκλειστικά με την επιμέτρηση της χρηματικής ικανοποίησης που οφείλεται λόγω ηθικής βλάβης σε περιπτώσεις προσβολής της υγείας και της σωματικής ακεραιότητας. Τέτοιες προσβολές είναι αρκετά συνηθισμένες καθώς μπορεί να προκληθούν κάτω από διαφορετικές συνθήκες όπως για παράδειγμα από ελαττωματικά προϊόντα, από ιατρικά σφάλματα, ή στο πλαίσιο τροχαίων, εργατικών και άλλων ατυχημάτων. Ενδέχεται μάλιστα να έχουν σοβαρές επιπτώσεις για τη ζωή του ατόμου, ιδίως όταν καταλήγουν σε μόνιμη αναπηρία (απώλεια όρασης, ακρωτηριασμό, παράλυση κ.λπ.).

² Απ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ (1982), *Άρθρον 932*, σε Απ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ και Μ.Π. ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟ, *Αστικός Κώδιξ κατ'άρθρο ερμηνεία*, τόμος 4^{ος}, Π.Ν. Σάκκουλας: Αθήνα, σελ. 814.

³ Γίνεται δεκτό ότι η αδικοπραξία του άρθρου 932 ΑΚ ερμηνεύεται ευρέως και δεν νοείται αποκλειστικά ως αυτή που συγκεντρώνει τις προϋποθέσεις των 914 ΑΚ επ. αλλά νοείται και όταν ο νόμος θεμελιώνει αντικειμενική ευθύνη. Βλ. Αθ. ΚΡΗΤΙΚΟΣ (2004), *Αποζημίωση από αυτοκινητικά ατυχήματα*, 4η έκδοση, Αθήνα, σελ. 396, 410.

⁴ Με εξαίρεση τη §2 του Ν. 1178/1981 ‘Περί αστικής ευθύνης του τύπου και άλλων τινών διατάξεων’ όπως αντικαταστάθηκε από τη §4 του Ν. 2243/1994 που θέτει ένα πλαίσιο καθορίζοντας το ελάχιστο όριο χρηματικής ικανοποίησης που οφείλεται όταν η βλάβη έχει τελεστεί διά του τύπου.

⁵ Δυσχεραίνεται ο δευτεροβάθμιος έλεγχος καθώς και ο αναιρετικός έλεγχος που αφορά στην εφαρμογή του 932 ΑΚ. Βλ. σχετικά παρακάτω ενότητα Β.

Αξίζει ενδεικτικά να αναφερθεί, ότι το 2012 στην Ευρωπαϊκή Ένωση τραυματίστηκαν, μόνο σε τροχαία ατυχήματα, συνολικά περίπου 1.740.000 άνθρωποι,⁶ ενώ στην Ελλάδα ο αντίστοιχος αριθμός ανήλθε περίπου σε 11.300 βαριά και ελαφρά τραυματίες.⁷ Η επιζητούμενη βελτίωση του τρόπου με τον οποίο τα δικαστήρια αποτιμούν χρηματικά την ηθική βλάβη σε περιπτώσεις προσβολής της υγείας και της σωματικής ακεραιότητας αφορά επομένως όχι μόνο τη νομική επιστήμη, αλλά επηρεάζει δυνητικά και ένα μεγάλο αριθμό ανθρώπων.

Στις ενότητες που ακολουθούν εξετάζεται το ζήτημα του προσδιορισμού του ύψους της χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης. Αναλύεται ο σκοπός που επιτελεί η χρηματική ικανοποίηση της ηθικής βλάβης από νομική θεώρηση και απαριθμούνται τα κριτήρια που γίνονται δεκτά στη νομολογία ως εξειδικεύοντα την αόριστη έννοια του ευλόγου και που οφείλουν να λαμβάνονται υπόψη στην επιδίκαση του ποσού. Επισημαίνονται επίσης τα προβλήματα που δημιουργούνται από την τρέχουσα δικαστηριακή πρακτική. Από οικονομική άποψη, αναλύεται ο σημαντικός ρόλος που επιτελεί η χρηματική ικανοποίηση της ηθικής βλάβης για την επίτευξη των οικονομικών στόχων του δικαίου και καταγράφονται τα χαρακτηριστικά που οφείλουν να λαμβάνονται υπόψη κατά την επιμέτρηση για την επίτευξή τους. Στη συνέχεια, αναλύονται έννοιες και παρατίθενται ερευνητικά αποτελέσματα από το κλάδο των οικονομικών της υγείας που παρουσιάζουν ενδιαφέρον για τη χρηματική αποτίμηση της ηθικής βλάβης που προκαλείται από προσβολές στην υγεία και τη σωματική ακεραιότητα, δεδομένου ότι αφορούν τη μελέτη των επιπτώσεων που επιφέρουν διάφορες σωματικές βλάβες στη ζωή των ατόμων. Η προτεινόμενη προσέγγιση για τη βελτιστοποίηση της επιμέτρησης της χρηματικής ικανοποίησης αξιοποιεί αυτές τις πληροφορίες που εισφέρονται από έτερο επιστημονικό κλάδο για τη κατασκευή ενός ενιαίου πλαισίου αναφοράς που στοχεύει στη συστηματική επιμέτρηση της χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης και που επί του παρόντος λείπει από τη νομική επιστήμη. Ως παράδειγμα χρησιμοποίησης του προτεινόμενου πλαισίου παρατίθεται ο προσδιορισμός του ύψους της χρηματικής ικανοποίησης για την απώλεια όρασης στο ένα μάτι. Τα ποσά που προκύπτουν αντιπαραβάλλονται με τα ποσά που έχουν επιδικαστεί για τη συγκεκριμένη σωματική βλάβη από τα ελληνικά δικαστήρια. Τέλος, παρουσιάζονται ανακεφαλαιωτικά τα πλεονεκτήματα της προτεινόμενης προσέγγισης.

⁶ European Commission, Mobility and Transport, “Statistics – Accidents Data”, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα http://ec.europa.eu/transport/road_safety/specialist/statistics/index_en.htm (9/2/2014).

⁷ Ελληνική Αστυνομία, “Στατιστικά στοιχεία τροχαίας για το έτος 2012”, διαθέσιμα στην ιστοσελίδα http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&perform=view&id=5005&Itemid=86&lang=, (9/2/2014).

B. Η “εύλογη” χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης. Νομική προσέγγιση και δικαστηριακή πρακτική

Σύμφωνα με τη νομική θεωρία, η επιδίκαση χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης επιχειρεί να αντισταθμίσει την απώλεια που υπέστη ο θιγόμενος και να επαναφέρει τα πράγματα, στο μέτρο του δυνατού, στο *status quo ante*, δηλαδή στη κατάσταση που θα βρισκόταν εάν δεν είχε μεσολαβήσει η αδικοπραξία. Στόχος της χρηματικής ικανοποίησης είναι η προσωπική ικανοποίηση, η αποκατάσταση δηλαδή του παθόντος που συνίσταται στην *ηθική του παρηγοριά και ψυχική του ανακούφιση* για τη βλάβη που υπέστη, καθώς και η ικανοποίηση του περί δικαίου αισθήματος.⁸ Η παροχή ενός χρηματικού ποσού στο θιγόμενο, εξυπηρετεί αυτό το στόχο, μειώνοντας τις αρνητικές επιπτώσεις της αδικοπραξίας. Ο επανορθωτικός και εξισορροποιοτικός χαρακτήρας της χρηματικής ικανοποίησης επιτάσσει το ύψος της χρηματικής ικανοποίησης να βρίσκεται σε αντιστοιχία με την ηθική βλάβη που προκλήθηκε. Επομένως, για την επιμέτρηση της χρηματικής ικανοποίησης τα δικαστήρια θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τη σοβαρότητα της προσβολής στην υγεία και τη σωματική ακεραιότητα που υπέστη ο θιγόμενος, καθώς και τις λοιπές σχετικές περιστάσεις με τρόπο συνεπή, επιδικάζοντας ομοιόμορφα ποσά για προσβολές ίδιας έντασης και διάρκειας και λαμβάνοντας υπόψη τη συγκριτική βαρύτητα που έχουν διάφορα είδη σωματικής βλάβης. Τα ποσά που επιδικάζονται ως χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης θα πρέπει συνεπώς να έχουν ένα είδος εσωτερικής συνοχής προκειμένου να επιτυγχάνεται η προσωπική ικανοποίηση του θιγόμενου και η ικανοποίηση του περί δικαίου αισθήματος. Διαφορετικά, η ανομοιόμορφη αντιμετώπιση παρόμοιων σε ένταση προσβολών ή η ομοιόμορφη αντιμετώπιση προσβολών διαφορετικής έντασης θα συνιστούσε άνιση μεταχείριση των ζημιωθέντων.

Ωστόσο όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ο νόμος δεν προσδιορίζει με σαφήνεια τα κριτήρια που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη για το προσδιορισμό του ύψους της χρηματικής ικανοποίησης. Προβλέπει μόνο ότι η χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης που επιδικάζεται κατά την ελεύθερη κρίση και υπόκειται στη διακριτική ευχέρεια του δικαστηρίου πρέπει να είναι *εύλογη*. Η νομολογία κάνει παγίως δεκτά για τον προσδιορισμό της εύλογης χρηματικής ικανοποίησης μεταξύ άλλων κυρίως τα εξής κριτήρια: είδος, ένταση και έκταση της βλάβης, ειδικότερες συνθήκες τέλεσης της αδικοπραξίας, βαρύτητα του πταίσματος του αδικοπρακτούντος, τυχόν συντρέχον πταίσμα του ζημιωθέντος (300 ΑΚ) και περιουσιακή κατάσταση των μερών.⁹ Κεντρικό ρόλο στο προσδιορισμό του ύψους του επιδικαζόμενου ποσού διαδραματίζει η βαρύτητα της βλάβης που προκλήθηκε από τη προσβολή της υγείας και της σωματικής ακεραιότητας. Σε περίπτωση μονιμότητας της

⁸ Βλ. ενδεικτικά K.D. KERAMEUS (2001), "Greece. Damages under Greek Law" In *Unification of Tort Law: Damages*, ed. U. MAGNUS, The Hague: Kluwer Law International, σελ. 130, ΚΡΗΤΙΚΟΣ οπ. π. σελ. 395-396. Ο χαρακτήρας αυτός της χρηματικής ικανοποίησης τονίζεται και στο χώρο του γερμανικού δικαίου. Βλ. B.S. MARKESINIS and H. UNBERATH, 2002. *The German Law of Torts. A Comparative Treatise*. 4th ed., Oxford, Portland: Hart Publishing, σελ. 916 επ., B.S. MARKESINIS ET AL. 2005. *Compensation for Personal Injury in English, German and Italian Law*. Cambridge: Cambridge University Press, σελ. 62-64.

⁹ Βλ. αποφάσεις από τη πλούσια νομολογία καταχωρημένη στη Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών Ισοκράτης: 229/2004 Εφ. Θεσσαλ., 329/2005 Εφ. Χανίων, 307/2005 Εφ. Δωδ., 741/2006 Εφ. Πατρών, 961/2007 ΑΠ, 1515/2007 ΑΠ. Βλ. επίσης ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ, οπ. π. σελ. 819. ΚΡΗΤΙΚΟ, οπ. π. σελ. 411-416.

βλάβης (π.χ. ακρωτηριασμός μέλους, απώλεια αίσθησης κ.λπ.), λαμβάνεται επίσης ιδιαιτέρως υπόψη για την επιμέτρηση της χρηματικής ικανοποίησης η ηλικία του παθόντος. Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι για τη διευκόλυνση της ομοιόμορφης αντιμετώπισης της ηθικής βλάβης αρκετές ευρωπαϊκές χώρες καθιέρωσαν τη συστηματική καταγραφή της σχετικής νομολογίας σε πίνακες με βάση το είδος και την έκταση της προκληθείσας βλάβης καθώς και το ύψος της επιδικασθείσας χρηματικής ικανοποίησης.¹⁰ Και ενώ μόνη η συστηματική καταγραφή της νομολογίας δεν αρκεί για να επιδικάζονται από τα δικαστήρια ποσά που ανταποκρίνονται στη συγκριτική βαρύτητα διαφόρων ειδών σωματικής βλάβης συνεισφέροντας έτσι στην ομοιομορφία των επιδικαστέων ποσών και διευκολύνοντας την επίτευξη των στόχων της προσωπικής ικανοποίησης και ικανοποίησης του περί δικαίου αισθήματος, εντούτοις, είναι σαφές ότι η έλλειψη τέτοιων βοηθητικών συγκεντρωτικών πινάκων δεν διευκολύνει τον Έλληνα δικαστή να λαμβάνει υπόψη τις ήδη κριθείσες περιπτώσεις στη νομολογία.¹¹ Στη πράξη, ο δικαστής αναζητά μόνος του, εάν το επιθυμεί, τη σχετική νομολογία για την εκάστοτε κρινόμενη υπόθεση, ενώ λαμβάνει υπόψη και τις σχετικές αποφάσεις που μπορεί να επικαλείται και να παραθέτει στο δικόγραφο της αγωγής ο θιγόμενος, χωρίς πάντως να δεσμεύεται από αυτές. Σε κάθε περίπτωση όμως, ο δικαστής οφείλει να αιτιολογεί τη κρίση του για το επιδικαζόμενο ποσό. Ωστόσο, ακόμα και αν η νομολογία διασαφηνίζει τα κριτήρια με τα οποία οφείλει να εξειδικεύεται η αόριστη έννοια του ευλόγου, δε προσφέρει οδηγίες σχετικά με το πώς ο δικαστής μπορεί να αξιολογεί και να σταθμίζει τα κριτήρια αυτά προκειμένου να επιδικάζει χρηματική ικανοποίηση που να αντιστοιχεί στην ηθική βλάβη που υπέστη ο ζημιωθείς. Κάτω από αυτές τις συνθήκες δημιουργούνται επιφυλάξεις για το εάν με τη τρέχουσα δικαστηριακή πρακτική μπορεί πράγματι να αποδοθεί η σχέση αναλογίας που πρέπει να υπάρχει μεταξύ του ύψους της χρηματικής ικανοποίησης και της προσβολής που υπέστη ο ζημιωθείς και αν κατά συνέπεια είναι εφικτή η εκπλήρωση της εξισορροπητικής λειτουργίας της χρηματικής ικανοποίησης που συνίσταται στη προσωπική ικανοποίηση του ζημιωθέντος, στην ανακούφιση και το κατευνασμό του για τη βλάβη που υπέστη.

Ένα επιπλέον ζήτημα που ανακύπτει από τη τρέχουσα δικαστηριακή πρακτική σχετικά με τη χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης, αφορά τη δυνατότητα ή μη του ελέγχου του ύψους της χρηματικής ικανοποίησης σε αναιρετικό επίπεδο μέσω του άρθρου 559 εδ. 1 και 19 ΚΠολΔ. Στη θεωρία υποστηρίζεται η άποψη ότι το *εύλογο* αποτελεί αόριστη νομική έννοια και ως τέτοια το περιεχόμενό της οφείλει να ερμηνεύεται και να εξειδικεύεται από

¹⁰ Βλ. για παράδειγμα τις εκδόσεις S. HACKS, A. RING, and P. BÖHM, 2009. *Schmerzensgeldbeträge 2009*. Bonn: Deutscher Anwaltverlag, ANWB 2011. *Verkeersrecht: Smartengeld*, The Haag: ANWB και JUDICIAL STUDIES BOARD, 2010. *Guidelines for the Assessment of General Damages in Personal Injury Cases*, 10th ed., Oxford: Oxford University Press που καταγράφουν συστηματικά τη σχετική νομολογία στη Γερμανία, την Ολλανδία και την Αγγλία αντίστοιχα.

¹¹ Αξιόλογη προσπάθεια προς αυτή τη κατεύθυνση αποτελεί η Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών και Σχολιασμένης Νομολογίας Τροχαίου και Ασφαλιστικού Δικαίου της Επιθεώρησης Συγκοινωνιακού Δικαίου που όμως συγκεντρώνει και σχολιάζει νομολογία στην οποία κρίνεται η επιδίκαση χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης σε περιπτώσεις προσβολής της υγείας και της σωματικής ακεραιότητας μόνο μετά από ατυχήματα με μέσα μεταφοράς και πάντως δεν κατηγοριοποιεί σε πίνακες τα επιδικαζόμενα ποσά με βάση το είδος της βλάβης και το ύψος της χρηματικής ικανοποίησης.

τον Άρειο Πάγο (στο εξής ΑΠ).¹² Αντίθετα, στη νομολογία προβάλεται το επιχείρημα ότι αν ο ΑΠ υπεισέλθει σε κρίση ως προς το *εύλογο* της χρηματικής ικανοποίησης τότε οφείλει να εκτιμήσει τα πραγματικά περιστατικά της κρινόμενης υπόθεσης με κίνδυνο να καταστεί τριτοβάθμιο δικαστήριο ουσίας, κάτι που δε συνάδει με το σκοπό και τη λειτουργία του.¹³ Με αφορμή αυτή τη διχογνωμία ο Μιχάλης Σταθόπουλος διατύπωσε την άποψη ότι το *εύλογο* ερμηνεύεται και εξειδικεύεται καταρχήν με αφετηρία αντικειμενικά αξιολογικά κριτήρια στα οποία υπάγονται τα χαρακτηριστικά της κρινόμενης περίπτωσης, προσδιορίζοντας έτσι ένα πεδίο τιμών με συγκεκριμένο εύρος, εντός του οποίου οποιοδήποτε ποσό θεωρείται εύλογο.¹⁴ Ο ΑΠ μπορεί και οφείλει επομένως κατά το Σταθόπουλο να ελέγχει εάν το επιδικασθέν ποσό εντάσσεται στο πεδίο τιμών που θεωρούνται εύλογες, χωρίς ωστόσο να χρειάζεται να καθορίσει επακριβώς το εύρος του.¹⁵ Αυτό ωστόσο που δεν μπορεί να κάνει ο ΑΠ είναι να υπεισέρχεται σε κρίση ως προς την ορθότητα ή μη ενός ποσού που επιδικάστηκε μέσα από το πεδίο τιμών, γιατί η σχετική κρίση αφορά την εξατομίκευση του ποσού και όχι το εύλογο και άρα ανήκει αποκλειστικά στη διακριτική ευχέρεια του δικαστηρίου της ουσίας.¹⁶ Το ορθό σκεπτικό του Σταθόπουλου συγκεκριάζει τις αντικρουόμενες απόψεις νομολογίας και θεωρίας προκρίνοντας μία λύση για τον αναιρετικό έλεγχο του *ευλόγου* της χρηματικής ικανοποίησης που θέτει ακραία όρια στη διακριτική ευχέρεια του δικαστή της ουσίας όσον αφορά το προσδιορισμό του ύψους της χρηματικής ικανοποίησης, χωρίς όμως να τη καταργεί. Παράλληλα όμως επισημαίνει για άλλη μια φορά την αναγκαιότητα καθιέρωσης ενός ενιαίου πλαισίου αναφοράς με σαφώς προσδιορισμένα αντικειμενικά κριτήρια που θα αποτελεί την αφετηρία για την επιμέτρηση της οφειλόμενης χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης. Ένα τέτοιο πλαίσιο θα διευκολύνει κατά πρώτον το δικαστή της ουσίας στην επιμέτρηση της χρηματικής ικανοποίησης και, κατά δεύτερον θα καταστήσει ευχερέστερο τον αναιρετικό έλεγχο προσφέροντας στο δικαστή ένα βοήθημα προσανατολισμού που θα του δίνει τη δυνατότητα να επαληθεύει εάν στην επιμέτρηση ελήφθησαν υπόψη όλα τα κρίσιμα αντικειμενικά αξιολογικά κριτήρια και συνεπώς εάν η επιδικασθείσα χρηματική ικανοποίηση είναι ανάλογη με τη προσβολή που υπέστη ο θιγόμενος στην υγεία και τη σωματική του

¹² Βλ. ενδεικτικά ΚΡΗΤΙΚΟΣ, *οπ. π.* σελ. 430, Β. ΡΗΓΑΣ (2009), *Εύλογη χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης επί προσβολής της προσωπικότητας και αναιρετικός έλεγχος της εφαρμογής της 932ΑΚ*, *Δίκη*, σελ. 789 επ.

¹³ Χ. ΑΚΡΙΒΟΠΟΥΛΟΥ (2012), *Ο πολιτικός δικαστής αντιμέτωπος με την αναλογικότητα κατά τον αναιρετικό έλεγχο της εύλογης χρηματικής αποζημίωσης*, σε Τιμητικός Τόμος Πέτρου Ι. Παραρά, *Αντ. Σάκκουλας*: Αθήνα-Κομοτηνή, σελ. 33 επ. Βλ. μεταξύ άλλων 1670/2006 ΑΠ, 196/2007 ΑΠ, 1779/2008 ΑΠ, 298/2009 ΑΠ, 71/2011 ΑΠ, 285/2012 ΑΠ, 1305/2012 ΑΠ, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ.

¹⁴ Μ.Π. ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΣ (2010), *Αναλογικότητα, Εύλογη Αποζημίωση και Αναιρετικός Έλεγχος*, 58(4) *Νομικό Βήμα*, σελ. 833-845.

¹⁵ Βλ. όμως και Π. ΛΑΖΑΡΑΤΟΣ (2011), *Αναλογικότητα, Δικαστικός Έλεγχος και Σκεπτικισμός*, 8-9 *Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου*, σελ. 769 επ., ο οποίος σχολιάζοντας τη μελέτη του Σταθόπουλου διατυπώνει την άποψη ότι ο δικαστής δεν αρκεί να υπονοεί αλλά οφείλει να καθορίζει αιτιολογημένα το εύρος του πεδίου των τιμών εντός του οποίου περικλείονται τα εύλογα ποσά χρηματικής ικανοποίησης. Αμφιβάλλει ωστόσο για το εάν μπορεί ποτέ να υπάρξει “*μέθοδος σαφώς διατυπώσιμη και υποστηρίξιμη με αξιώσεις αντικειμενικής αποδοχής προς προσδιορισμό των ορίων*”. Για το ζήτημα αυτό βλ. παρακάτω ενότητα Δ και Ε.

¹⁶ ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΣ, *οπ. π.* σελ. 843-844.

ακεραιότητα. Θα διασφαλίσει επομένως ότι η χρηματική ικανοποίηση εκπληρώνει τον επανορθωτικό και εξισορροποητικό της ρόλο.

Η έλλειψη ενός τέτοιου πλαισίου από τη τρέχουσα δικαστηριακή πρακτική δε θέτει μόνο εν αμφιβόλω τη δυνατότητα της επιδικασθείσας χρηματικής ικανοποίησης να επιτυγχάνει τη προσωπική ικανοποίηση του ζημιωθέντος και την ικανοποίηση του περί δικαίου αισθήματος αλλά έχει και πρόσθετες δυσμενείς συνέπειες. Ο δικαστής οφείλει για κάθε κρινόμενη υπόθεση να εξειδικεύει την αόριστη έννοια του ευλόγου προκειμένου να επιδικάζει χρηματική ικανοποίηση αντίστοιχη στην ηθική βλάβη που υπέστη ο ζημιωθείς, χωρίς όμως να διαθέτει αντικειμενικά κριτήρια επιμέτρησης ή οδηγίες σχετικά με την αξιολόγηση και στάθμιση των κριτηρίων που εισφέρονται από τη νομολογία. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την επιβράδυνση της - ήδη χρονοβόρας - απονομής της δικαιοσύνης και τη περαιτέρω επιδείνωση της θέσης του ζημιωθέντος, αφού καθυστερεί η καταβολή της χρηματικής ικανοποίησης. Η έλλειψη ενός ενιαίου πλαισίου αναφοράς για την επιμέτρηση της χρηματικής ικανοποίησης έχει επιπλέον ως φυσικό επακόλουθο την ανομοιομορφία των επιδικαζόμενων ποσών και συνεπώς πλήττει και την ασφάλεια δικαίου.

Γ. Η οικονομική λειτουργία της χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης¹⁷

Για την Οικονομική Ανάλυση του Δικαίου Αδικοπραξιών το ζητούμενο είναι η *ελαχιστοποίηση του συνολικού κόστους των αδικοπραξιών*.¹⁸ Αυτή επιτυγχάνεται καταρχάς με τη λήψη μέτρων για τη πρόληψη και την αποτροπή των αδικοπραξιών (I), με τη λήψη μέτρων για την άμβλυνση πιθανής βλάβης από αδικοπραξία (II) και με τη λήψη μέτρων για τη μείωση του κόστους με το οποίο επιβαρύνονται τα δικαστήρια και το δικαϊκό σύστημα εν γένει, προκειμένου να επιλύουν διαφορές που ανακύπτουν από αδικοπραξίες (III). Μέσα σε αυτά τα πλαίσια, η χρηματική ικανοποίηση που επιδικάζεται λόγω ηθικής βλάβης σε περιπτώσεις προσβολής της υγείας και της σωματικής ακεραιότητας, δεν αντιμετωπίζεται ως μέσο επανόρθωσης-εξισορρόπησης της βλάβης που προκλήθηκε, αλλά ως μέσο για την επίτευξη της ελαχιστοποίησης του συνολικού κόστους των αδικοπραξιών. Το ύψος της χρηματικής ικανοποίησης είναι κρίσιμο για τη πραγμάτωση αυτού του στόχου. Τα κριτήρια που λαμβάνονται υπόψη στην επιμέτρηση της χρηματικής ικανοποίησης και ο τρόπος με τον οποίο αυτά αξιολογούνται και σταθμίζονται, είναι επομένως ζήτημα αποφασιστικής σημασίας και για την οικονομική ανάλυση του δικαίου.

¹⁷ Ο χαρακτήρας αυτής της εργασίας δεν επιτρέπει την ανάλυση σε βάθος των ζητημάτων που ανακύπτουν στην Οικονομική Ανάλυση του Δικαίου Αδικοπραξιών σχετικά με το είδος της υπαιτιότητας, τη σχέση μεταξύ πρόληψης και ασφάλισης κ.λπ. Ο ενδιαφερόμενος αναγνώστης παραπέμπεται σε S. SHAVELL, 2004. *Foundations of Economic Analysis of Law*. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press, και R. COOTER and T. ULEN, 2008. *Law and Economics*. 5th ed. USA: Pearson Addison Wesley.

¹⁸ Βλ. κυρίως τα έργα του Guido Calabresi που έθεσαν τη βάση για την Οικονομική Ανάλυση του Δικαίου Αδικοπραξιών όπως τη ξέρουμε σήμερα: G. CALABRESI (1961), Some Thoughts on Risk Distribution and the Law of Torts, 70 *Yale Law Journal*, σελ. 499 επ. και G. CALABRESI, 1977. *The Costs of Accidents. A Legal and Economic Analysis*. 5th ed. New Haven: Yale University Press. Βλ. επίσης P. TRIMARCHI, 1967. *Causalità e Danno*. Milan: Giuffrè, W.M. LANDES and R.A. POSNER, 1987. *The Economic Structure of Tort Law*. Cambridge, Massachusetts; London, England: Harvard University Press, S. SHAVELL, 1987. *Economic Analysis of Accident Law*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

I. Η προοπτική επιδίκασης χρηματικής ικανοποίησης για ηθική βλάβη διαμορφώνει σε πιθανούς αδικοπρακτούντες κίνητρα αποφυγής επικίνδυνων συμπεριφορών που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε πρόκληση βλάβης στην υγεία και τη σωματική ακεραιότητα άλλων ατόμων. Συμβάλλει έτσι στη πρόληψη και την αποτροπή των αδικοπραξιών και συνεπώς στη μείωση του κόστους που θα συνεπαγόταν η διάπραξή τους. Τα άτομα σταθμίζουν το κόστος που έχει η λήψη προληπτικών μέτρων με το όφελος που προκύπτει από την αποφυγή της υποχρέωσης καταβολής χρηματικής ικανοποίησης, προκειμένου να αποφασίσουν εάν θα καταβάλουν και πόση προσπάθεια για την αποφυγή πιθανού ατυχήματος.¹⁹ Δεδομένου ότι η απόφαση για τη λήψη προληπτικών μέτρων εξαρτάται από το ύψος της χρηματικής ικανοποίησης που το άτομο θα κληθεί να καταβάλει σε περίπτωση πρόκλησης βλάβης, η επιμέτρηση της χρηματικής ικανοποίησης καθίσταται πολύ σημαντική. Προκειμένου να προσφέρουν τα κατάλληλα κίνητρα πρόληψης και αποτροπής μελλοντικών αδικοπραξιών, τα ποσά που επιδικάζονται ως χρηματική ικανοποίηση πρέπει να είναι ανάλογα του μεγέθους της ηθικής βλάβης που υπέστη ο ζημιωθείς από τη προσβολή της υγείας και της σωματικής του ακεραιότητας.²⁰ Κριτήρια όπως το είδος, η ένταση και η διάρκεια που μπορούν να προσδιορίσουν τη βλάβη, οφείλουν επομένως να λαμβάνονται υπόψη κατά την επιμέτρηση. Το ύψος της επαπειλούμενης χρηματικής ικανοποίησης πρέπει ακόμα να είναι εκ των προτέρων προσδιορισμένο ώστε να μπορεί να συνυπολογιστεί από τον αδικοπρακτούντα ως πιθανό κόστος σε περίπτωση τέλεσης άδικης πράξης. Για να έχουν τα επιδικαζόμενα ποσά της χρηματικής ικανοποίησης αυτά τα επιθυμητά χαρακτηριστικά, η επιμέτρηση πρέπει να γίνεται επί τη βάση ενός ενιαίου πλαισίου σαφώς προσδιορισμένων αντικειμενικών κριτηρίων με τα οποία το δικαστήριο θα μπορεί να αξιολογεί και να σταθμίζει με τρόπο συνεπή τη συγκριτική βαρύτητα διαφόρων ειδών σωματικής βλάβης.

II. Σε περίπτωση ωστόσο που δεν καθίσταται δυνατή η αποφυγή ενός ατύχηματος, είτε γιατί δεν λαμβάνονται τα αναγκαία και ικανά προληπτικά μέτρα, είτε γιατί το κόστος λήψης τέτοιων μέτρων είναι απαγορευτικό, οι εμπλεκόμενοι στο ατύχημα θα πρέπει να αναλάβουν τη ζημία που απορρέει από τη προκληθείσα βλάβη. Αυτή μπορεί να αμβλυνθεί, αν τα μέρη έχουν εκ των προτέρων προνοήσει να την κατανεύμουν μέσω της ασφάλισης. Μια τέτοια άμβλυνση συμβάλλει, σύμφωνα με την οικονομική ανάλυση, στην ελαχιστοποίηση του συνολικού κόστους των αδικοπραξιών.

Εκτιμώντας κατά προσέγγιση την αναμενόμενη ζημία για τα άτομα μιας συγκεκριμένης ομάδας κινδύνου, οι ασφαλιστές που δραστηριοποιούνται σε ανταγωνιστικές αγορές ασφάλισης, θέτουν το ύψος του ασφαλιστρού ίσο με την αναμενόμενη ζημία προκειμένου να προσελκύουν περισσότερους καταναλωτές (ή, ορίζουν ως ασφαλιστρο ένα

¹⁹ M. GEISTFELD, (1995), "Placing a Price on Pain and Suffering: A Method for Helping Juries Determine Tort Damages for Nonmonetary Injuries," 83 *California Law Review*, σελ. 786, L.T. VISSCHER, 2009. "Tort Damages," in *Tort Law and Economics*, ed. Michael Faure, 2nd ed., Vol. 1, Cheltenham: Edward Elgar, σελ. 153-154. Αποτελεσματικό επίπεδο πρόληψης ατυχημάτων είναι αυτό κατά το οποίο το οριακό κόστος των μέτρων πρόληψης ισούται με το οριακό όφελος από την αποτροπή του ατυχήματος (MC=MB). Βλ. ενδεικτικά R. COOTER and T. ULEN, 2008. *Law and Economics*, 5th ed., USA: Pearson Addison Wesley, σελ. 335-338.

²⁰ R. COOTER, (1989), "Towards a Market in Unmatured Tort Claims," 75 *Virginia Law Review*, σελ. 396, R.A. POSNER, 2003. *Economic Analysis of Law*, 6th ed., New York, NY: Aspen Publishers, σελ. 192, S. SHAVELL, 2004. *Foundations of Economic Analysis of Law*, Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press, σελ. 236.

ελαφρώς υψηλότερο ποσό για να είναι σε θέση να καλύψουν τις λειτουργικές δαπάνες της παροχής ασφάλισης).²¹ Το ύψος της χρηματικής ικανοποίησης επηρεάζει κατά συνέπεια και το ύψος του ασφαλιστήριου, αφού η χρηματική ικανοποίηση συνυπολογίζεται στην εκτίμηση της αναμενόμενης ζημίας. Μπορεί λοιπόν να έχει σημαντική επίδραση στους όρους προσφοράς της ασφάλισης και ως εκ τούτου στη κατανομή της ζημίας και στην ελαχιστοποίηση του συνολικού κόστους των αδικοπραξιών. Προκειμένου να συνυπολογιστεί ως μέρος της αναμενόμενης ζημίας, το ύψος της χρηματικής ικανοποίησης για διάφορα είδη σωματικής βλάβης πρέπει να είναι εκ των προτέρων προσδιορισμένο. Αυτό σημαίνει ότι η επιμέτρηση της χρηματικής ικανοποίησης πρέπει να γίνεται με τρόπο συστηματικό, βάσει ενός ενιαίου πλαισίου αναφοράς με σαφώς προσδιορισμένα αντικειμενικά κριτήρια ούτως ώστε να καταλήγει σε ομοιομορφα ποσά, κάτι που όμως δε συμβαίνει στη τρέχουσα δικαστηριακή πρακτική. Η ανάγκη καθιέρωσης ενός τέτοιου αντικειμενικού συστήματος επιμέτρησης της χρηματικής ικανοποίησης έχει επανειλημμένως επισημανθεί από τον ασφαλιστικό κλάδο.²²

III. Σημαντικό τμήμα του συνολικού κόστους των αδικοπραξιών αποτελεί το λειτουργικό κόστος των δικαστηρίων και του δικαίου συστήματος εν γένει που σχετίζεται με την επίλυση των διαφορών που ανακύπτουν σε περιπτώσεις προσβολής της υγείας και της σωματικής ακεραιότητας. Η μείωση του κόστους αυτού είναι επιζητούμενη στα πλαίσια της επιδίωξης του ευρύτερου στόχου της ελαχιστοποίησης του συνολικού κόστους των αδικοπραξιών. Μπορεί να επιτευχθεί, εάν οι πόροι που δαπανώνται κατά τη διάρκεια μιας δίκης για την εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών και τη συνακόλουθη επιμέτρηση της χρηματικής ικανοποίησης είναι οι απολύτως αναγκαίοι ώστε τα ποσά που προκύπτουν να έχουν τα χαρακτηριστικά που απαιτούνται για να προσφέρουν κίνητρα αποτροπής μελλοντικών αδικοπραξιών και κατανομής, μέσω της ασφάλισης, των αναμενόμενων ζημιών.

Όπως προαναφέρθηκε, για τη δημιουργία κινήτρων αποτροπής μελλοντικών αδικοπραξιών και κατανομής των αναμενόμενων ζημιών μέσω της ασφάλισης, αρκεί το ύψος της χρηματικής ικανοποίησης για διάφορα είδη σωματικής βλάβης να είναι ανάλογο της βλάβης που προκλήθηκε, και εκ των προτέρων προσδιορισμένο ώστε να μπορεί να λαμβάνεται υπόψη από όλα τα μέρη. Αυτό σημαίνει ότι η επιμέτρηση δεν χρειάζεται (και δεν πρέπει) να γίνεται με απόλυτη ακρίβεια και εξειδίκευση για κάθε κρινόμενη περίπτωση. Μια απολύτως ακριβής και εξειδικευμένη επιμέτρηση θα καθιστούσε αδύνατο τον εκ των

---

²¹ R.S. PINDYCK and D. RUBINFELD, 2005. *Microeconomics*, 6th ed., Upper Sadle River, New Jersey: Pearson Prentice Hall, σελ. 161-167. Το να εκτιμά ορθά την αναμενόμενη ζημία δεν είναι το μόνο πρόβλημα που αντιμετωπίζει ένας ασφαλιστής. Άλλα προβλήματα που μπορούν να ανακύψουν στα πλαίσια της ασφάλισης εξαιτίας της ασύμμετρης πληροφόρησης (asymmetric information) του ασφαλιστή είναι η δυσμενής επιλογή (adverse selection) και ο ηθικός κίνδυνος (moral hazard) των ασφαλιζομένων. Για μια εξαιρετικά εναργή περιγραφή της λειτουργίας του θεσμού της ασφάλισης βλ. G.L. PRIEST (1987), "The Current Insurance Crisis and Modern Tort Law," 96(7) *Yale Law Journal*, σελ. 1521-1590.

²² Βλ. το σημείωμα που έχουν επεξεργαστεί η Επιτροπή της Ένωσης Ασφαλιστικών Εταιριών Ελλάδος και το Επικουρικό Κεφάλαιο Ασφάλισης Ευθύνης από Ατυχήματα Αυτοκινήτων για την "Αντικειμενικοποίηση υπολογισμού της αποζημίωσης των "μη οικονομικής φύσεως ζημιών" από τροχαίο ατύχημα" στο οποίο προτείνουν τη καθιέρωση ενός συστήματος αντικειμενικού προσδιορισμού της χρηματικής ικανοποίησης. Το σημείωμα αυτό αποστέλλεται προς όλους τους διατελέσαντες Υπουργούς Δικαιοσύνης από το 2011 έως σήμερα. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα http://dikastis.blogspot.gr/2012/11/blog-post_20.html (9/2/2014).

προτέρων προσδιορισμό των επιδικαζόμενων ποσών, δυσχεραίνοντας τη δημιουργία κινήτρων αποτροπής των αδικοπραξιών και κατανομής των αναμενόμενων ζημιών. Αρκεί λοιπόν η επιμέτρηση της χρηματικής ικανοποίησης να είναι ορθή κατά μέσο όρο, δηλαδή να μην υπερτιμά ή υποτιμά συστηματικά την προκληθείσα βλάβη, για να δημιουργεί κατάλληλα, και όχι υπερβολικά ή ανεπαρκή, κίνητρα αποτροπής και ασφάλισης.²³ Άλλωστε, η επιμέτρηση της χρηματικής ικανοποίησης με απόλυτη ακρίβεια και εξειδίκευση θα απαιτούσε τη διάθεση πολύ χρόνου και την ενδελεχή αξιολόγηση μεγάλου όγκου πληροφοριών, καθιστώντας απαγορευτικό το λειτουργικό κόστος του δικαικού συστήματος. Τα δικαστήρια όμως υποχρεούνται να αποφασίζουν εντός συγκεκριμένου χρονικού πλαισίου, ενώ παράλληλα η έγκαιρη επίλυση των διαφορών ωφελεί και τα εμπλεκόμενα μέρη, ιδίως τους ζημιωθέντες που μπορούν να λαμβάνουν χρηματική ικανοποίηση χωρίς καθυστέρηση. Η δημιουργία των κατάλληλων κινήτρων αποτροπής και ασφάλισης είναι επομένως εφικτή δίχως υπερβολικές δαπάνες όταν η επιμέτρηση της χρηματικής ικανοποίησης είναι ορθή κατά μέσο όρο και καταλήγει σε ποσά ανάλογα της βλάβης που προκλήθηκε και εκ των προτέρων προσδιορίσιμα. Η δυνατότητα εκ των προτέρων προσδιορισμού του ύψους της χρηματικής ικανοποίησης διευκολύνει επίσης και την εξώδικη επίλυση με συμβιβασμό, των διαφορών που ανακύπτουν σε περιπτώσεις προσβολής της υγείας και της σωματικής ακεραιότητας, συμβάλλοντας έτσι περαιτέρω στη μείωση του κόστους του δικαικού συστήματος και την επίτευξη του απώτερου στόχου της ελαχιστοποίησης του συνολικού κόστους των αδικοπραξιών. Μια πρόταση που έχει διατυπωθεί στην οικονομική ανάλυση του δικαίου αδικοπραξιών προκειμένου να καταστεί εφικτή με μικρό κόστος η επιδίκαση ποσών με αυτά τα χαρακτηριστικά, είναι να βασιστεί η επιμέτρηση στη συνήθη απώλεια που προκαλείται κατά μέσο όρο από το συγκεκριμένο είδος σωματικής βλάβης καθώς και στην ηλικία του θύματος.²⁴ Μια απλή περιγραφή της σωματικής βλάβης που υπέστη ο θιγόμενος, συνήθως είναι διαθέσιμη στα δικαστήρια. Ο συνδυασμός αυτής της περιγραφής με την ηλικία του θιγόμενου, που αποτελεί αντικειμενικό χαρακτηριστικό, μπορεί ν' αποτελέσει, σύμφωνα με τη πρόταση, την αφετηρία μιας σχετικά ανέξοδης επιμέτρησης. Η πρόταση ωστόσο δεν εξηγεί, με πιο τρόπο θα αξιολογούνται και θα σταθμίζονται οι συνήθεις επιπτώσεις των διαφόρων ειδών σωματικής βλάβης, ούτε πως αυτές θα εκφράζονται με χρηματικούς όρους προκειμένου να λαμβάνονται υπόψη στην επιμέτρηση της χρηματικής ικανοποίησης.

Συνοψίζοντας, σύμφωνα με την οικονομική ανάλυση του δικαίου αδικοπραξιών, η χρηματική ικανοποίηση μπορεί να διαπλάσει κίνητρα για την αποτροπή ατυχημάτων, για την κατανομή της αναμενόμενης ζημίας και παράλληλα να συμβάλλει στη μείωση του κόστους λειτουργίας του δικαικού συστήματος, αρκεί να φέρει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Μεταξύ αυτών τα σημαντικότερα είναι το ύψος της επιδικαζόμενης χρηματικής ικανοποίησης να αντιστοιχεί στη σοβαρότητα της προκληθείσας βλάβης και να είναι εκ των προτέρων προσδιορίσιμο. Μια βελτιωτική πρόταση για την επιμέτρηση της χρηματικής ικανοποίησης δε θα μπορούσε λοιπόν παρά να συμπεριλαμβάνει και αυτά τα

²³ L. KAPLOW (1994), "The Value of Accuracy in Adjudication: An Economic Analysis," 23(1) *The Journal of Legal Studies*, σελ. 309 επ.

²⁴ L. KAPLOW and S. SHAVELL (1996), "Accuracy in the Assessment of Damages," 39(1) *Journal of Law and Economics*, σελ. 202-204.

χαρακτηριστικά που, σύμφωνα με την οικονομική ανάλυση του δικαίου, οδηγούν στην ελαχιστοποίηση του συνολικού κόστους των αδικοπραξιών, αφού κάτι τέτοιο θα ήταν προς όφελος του δικαίου συστήματος. Νομική θεωρία και οικονομική ανάλυση του δικαίου επομένως συγκλίνουν ως προς την αναγκαιότητα καθιέρωσης ενός συστηματικότερου τρόπου επιμέτρησης της χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης σε περιπτώσεις προσβολής της σωματικής ακεραιότητας και υγείας. Για τη βελτιστοποίηση της επιμέτρησης της χρηματικής ικανοποίησης το ενιαίο πλαίσιο θα πρέπει να θέτει ως αφετηρία της επιμέτρησης συγκεκριμένα κριτήρια, όπως το είδος, η ένταση και η διάρκεια της βλάβης, τα οποία μπορούν να αποδώσουν τη συγκριτική βαρύτητα διαφόρων ειδών σωματικής βλάβης με τρόπο συστηματικό. Θα πρέπει επίσης να προσφέρει οδηγίες σχετικά με την αξιολόγηση και στάθμιση αυτών των κριτηρίων καθώς και την εκτίμησή τους με όρους χρηματικούς. Ένα τέτοιο πλαίσιο θα συνεισέφερε στην ομοιομορφία, προβλεψιμότητα και συνέπεια των επιδικαστέων ποσών, διευκολύνοντας έτσι την επίτευξη των στόχων της προσωπικής ικανοποίησης, αλλά και ικανοποίησης του περί δικαίου αισθήματος καθώς και την ελαχιστοποίηση του συνολικού κόστους των αδικοπραξιών και την εξοικονόμηση των διαθέσιμων πόρων.

Δ. Αξιοποίηση στοιχείων από το κλάδο των Οικονομικών της Υγείας

Η δημιουργία ενός πλαισίου με τα χαρακτηριστικά που προαναφέρθηκαν για την επιμέτρηση της χρηματικής ικανοποίησης σε περιπτώσεις πρόκλησης βλάβης στην υγεία και τη σωματική ακεραιότητα, είναι εφικτή, εφόσον αξιοποιηθούν γνώσεις και μέθοδοι από τον κλάδο των Οικονομικών της Υγείας, όπως στη συνέχεια αναλύεται. Τα Οικονομικά της Υγείας σχετίζονται με την αποδοτικότερη χρήση των διαθέσιμων πόρων με σκοπό τη βελτίωση της κατάστασης της υγείας όσο το δυνατόν μεγαλύτερου αριθμού ανθρώπων. Σημαντικό ρόλο στην αξιολόγηση της απόδοσης των διαφόρων προγραμμάτων υγειονομικής περίθαλψης και ιατρικών παρεμβάσεων διαδραματίζουν οι μελέτες κόστους-αποτελεσματικότητας (*cost-efficiency analyses*) που συγκρίνουν τις διάφορες θεραπείες με βάση τα οφέλη που αυτές συνεπάγονται για την υγεία, και το οικονομικό κόστος που απαιτείται για την εφαρμογή τους.²⁵ Προκειμένου να εκτιμηθούν τα ευεργετικά αποτελέσματα κάθε θεραπείας, πρέπει να είναι γνωστή η κατάσταση της υγείας των ατόμων που έχουν υποστεί τη συγκεκριμένη σωματική βλάβη πριν την εφαρμογή της θεραπείας. Ο κλάδος των Οικονομικών της Υγείας εξειδικεύεται επομένως, μεταξύ άλλων, στην εκτίμηση των επιπτώσεων που έχουν διάφορες σωματικές βλάβες στη ζωή των ατόμων.

---

²⁵ M. JOHANNESSON, 1996. *Theory and Methods of Economic Evaluation of Health Care*. Dordrecht: the Netherlands: Kluwer, σελ. 135 επ., M.R. GOLD ET AL., 1996. *Cost-Effectiveness in Health and Medicine*. New York, Oxford: Oxford University Press, M.F. DRUMMOND ET AL., 2005. *Methods for the Economic Evaluation of Health Care Programmes*. 3rd ed. Oxford, New York: Oxford University Press, σελ. 12-14, J. BRAZIER ET AL., 2007. *Measuring and Valuing Health Benefits for Economic Evaluation*. Oxford; New York: Oxford University Press, σελ. 9-13.

I. To Quality Adjusted Life Year (QALY)

Το *Quality Adjusted Life Year*, όρος που στα ελληνικά αποδίδεται ως *Ποιοτικός Προσαρμοσμένο Έτος Ζωής* (ας μου επιτραπεί ωστόσο στο εξής να χρησιμοποιήσω το ακρωνύμιο του αγγλικού όρου) χρησιμοποιείται στο κλάδο των Οικονομικών της Υγείας ως μονάδα μέτρησης της αξίας των θεραπευτικών αποτελεσμάτων στα πλαίσια μελετών κόστους-αποτελεσματικότητας για τη σύγκριση διαφόρων προγραμμάτων υγειονομικής περίθαλψης και ιατρικών παρεμβάσεων.²⁶ Είναι ένα μέγεθος που αποτελεί σημείο αναφοράς στον κλάδο των Οικονομικών της Υγείας και προέκυψε από ενδελεχή επιστημονική έρευνα που διεξάγεται συνεχώς από τα τέλη της δεκαετίας του '70 μέχρι σήμερα. Ωστόσο, όπως θ' αναπτυχθεί παρακάτω, το QALY διαθέτει επίσης ορισμένα χαρακτηριστικά που το καθιστούν κατάλληλο να χρησιμοποιηθεί στη χρηματική αποτίμηση της ηθικής βλάβης που προκαλείται από προσβολές στην υγεία και τη σωματική ακεραιότητα.

Πιο συγκεκριμένα, ένα QALY αποτιμά την αξία ενός έτους ζωής σε άρτια κατάσταση υγείας, η οποία νοείται με ευρεία έννοια καθώς θεωρείται ότι αντιπροσωπεύει μια κατάσταση πλήρους σωματικής και διανοητικής ευεξίας, με δυνατότητες αυτοφροντίδας και κοινωνικής δραστηριότητας και όχι απλώς την έλλειψη ασθένειας ή αναπηρίας.²⁷ Με τη βοήθεια του QALY μπορούν ν' αξιολογηθούν όλες οι σωματικές βλάβες και γενικότερα οι καταστάσεις υγείας. Σε κάθε κατάσταση υγείας-σωματικής βλάβης, αντιστοιχεί ένας συντελεστής που κυμαίνεται από 0 έως 1 με το μηδέν να αντιπροσωπεύει το θάνατο (τη χειρότερη δυνατή σωματική βλάβη) και το ένα να αντιπροσωπεύει την άρτια κατάσταση υγείας.²⁸ Οι συντελεστές στάθμισης για διάφορες σωματικές βλάβες υπολογίζονται με μεθόδους που λαμβάνουν υπόψη τις προτιμήσεις του γενικού πληθυσμού και των ανθρώπων που έχουν υποστεί τέτοιες βλάβες.²⁹ Μια λεπτομερής έκθεση των μεθόδων αυτών εκφεύγει του σκοπού της παρούσας εργασίας.³⁰ Ωστόσο, είναι σημαντικό να τονιστεί ότι οι περισσότερες από αυτές τις μεθόδους έχουν καλές επιδόσεις όσον αφορά την αξιοπιστία

²⁶ Βλ. ενδεικτικά DRUMMOND ET AL., σελ. 14 επ., S. FOLLAND, A.C. GOODMAN, and M. STANO, 2007. *The Economics of Health and Health Care*. 5th ed. Upper Saddle River (NJ): Prentice Hall, σελ. 81.

²⁷ Αυτός είναι σε ελεύθερη απόδοση ο ορισμός που δίνεται στην υγεία από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (WHO). Βλ. BRAZIER ET AL., οπ. π. σελ. 15.

²⁸ NORD, E. (1992), "Methods for Quality Adjustment of Life Years," 34(5) *Social Science and Medicine*, σελ. 559, A.M. GARBER ET AL. (1996), "Theoretical Foundations of Cost-Effectiveness Analysis." In *Cost-Effectiveness in Health and Medicine*, M.R. Gold, J.E. Siegel, L.B. Russel and M.C. Weinstein (eds.). New York, Oxford: Oxford University Press, σελ. 29, M.V. BALA ET AL. (1998), "Valuing Outcomes in Health Care: A Comparison of Willingness to Pay and Quality-Adjusted Life-Years," 51(8) *Journal of Clinical Epidemiology*, σελ. 667; P. DOLAN (2000), "The Measurement of Health-Related Quality of Life for use in Resource Allocation Decisions in Health Care." In *Handbook of Health Economics*, A.J. Culyer and J.P. Newhouse (eds.). Vol. 1, Part 2, Elsevier, σελ. 1726, DRUMMOND ET AL., οπ. π. σελ. 174-177.

²⁹ Οι μέθοδοι διακρίνονται: α) σε αυτές που υπολογίζουν το συντελεστή στάθμισης μίας σωματικής βλάβης, καταγράφοντας τη προτίμηση του ερωτώμενου μεταξύ εναλλακτικών καταστάσεων υγείας (Standard Gamble Method, Time Trade-off Method) ή την αξιολόγησή του για μία συγκεκριμένη κατάσταση υγείας (Visual Analogue Scale) και, β) σε αυτές που υπολογίζουν το συντελεστή στάθμισης μίας σωματικής βλάβης με βάση την αξιολόγηση παραμέτρων όπως η κινητικότητα, η όραση, η ακοή, ο πόνος, η δυνατότητα αυτοεξυπηρέτησης κ.α. (EuroQoL Instrument, Health Utilities Index).

³⁰ Ο ενδιαφερόμενος αναγνώστης παραπέμπεται σε G.W. TORRANCE (1986), "Measurement of Health State Utilities for Economic Appraisal: A Review," 5(1) *Journal of Health Economics*, σελ. 18-24, NORD, οπ.π. σελ. 568-569, DRUMMOND ET AL., οπ. π. σελ. 147-153, BRAZIER ET AL., οπ. π. σελ. 84-93.

επαναληπτικών μετρήσεων (test-retest reliability) και τη συμφωνία μεταξύ των αξιολογητών (inter-rater reliability).³¹

Το επίπεδο των QALYs (Quality Adjusted Life Years) για μια συγκεκριμένη σωματική βλάβη-κατάσταση υγείας υπολογίζεται πολλαπλασιάζοντας το σχετικό συντελεστή $q(h)$ με το χρόνο $[T]$ που αυτή διήρκησε, εκπεφρασμένο σε έτη:

$$QALYs = q(h) * T^{32}$$

Το QALY επομένως καθιστά εφικτή την εκτίμηση των επιπτώσεων που έχουν διάφορες σωματικές βλάβες και την εν συνεχεία ταξινόμησή τους με βάση την ένταση και τη διάρκειά τους. Για παράδειγμα, μια σωματική βλάβη που μειώνει το συντελεστή κατά 0.2 για 3 χρόνια, και άρα οδηγεί σε απώλεια 0.6 QALYs, είναι περισσότερο επιβλαβής από μια σωματική βλάβη που μειώνει το συντελεστή κατά 0.1 για 5 χρόνια και οδηγεί σε απώλεια 0.5 QALYs. Το QALY επομένως είναι ένα μέγεθος που επιτρέπει την αντικειμενική αξιολόγηση και τη στάθμιση διαφόρων σωματικών βλαβών με βάση τις επιπτώσεις τους στην υγεία και το προσδόκιμο ζωής. Τα χαρακτηριστικά αυτά το καθιστούν κατάλληλο να αποτελέσει την αφετηρία για την επιμέτρηση της χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης σε περιπτώσεις προσβολής της υγείας και της σωματικής ακεραιότητας.

II. Βελτιώνοντας την επιμέτρηση της χρηματικής ικανοποίησης: Μια πρόταση

Στην εκτεταμένη βιβλιογραφία των Οικονομικών της Υγείας είναι διαθέσιμος ένας μεγάλος αριθμός συντελεστών στάθμισης για διάφορες σωματικές βλάβες απ'όπου μπορούμε να αντλήσουμε πληροφορίες σχετικά με τη κατά μέσο όρο απώλεια QALYs που προκαλείται από κάθε σωματική βλάβη. Το Ιατρικό Κέντρο του Πανεπιστημίου Tufts έχει συγκεντρώσει όλες τις σχετικές έρευνες που έχουν δημοσιευτεί στα αγγλικά από το 1976 μέχρι σήμερα στο Μητρώο Μελετών Κόστους-Αποτελεσματικότητας (CEA Registry) το οποίο περιλαμβάνει περισσότερους από 10.300 συντελεστές στάθμισης για διάφορα είδη σωματικής βλάβης.³³ Η πρόταση για τη βελτιστοποίηση της επιμέτρησης της χρηματικής ικανοποίησης σε περιπτώσεις βλάβης της υγείας και της σωματικής ακεραιότητας που αναλύεται παρακάτω προτείνει την αξιοποίηση αυτών των συντελεστών στάθμισης και συγκεκριμένα όσων έχουν προκύψει από έρευνες που αξιολογούνται ως υψηλής ποιότητας.³⁴

³¹ J. BRAZIER ET AL. (1999), "A Review of the use of Health Status Measures in Economic Evaluation," 3(9) *Health Technology Assessment*, σελ. 12, 31, 34, 36, 67, 72.

³² J.K. HAMMITT (2002), "QALYs Versus WTP," 22(5) *Risk Analysis*, σελ. 986-987.

³³ CENTER FOR THE EVALUATION OF VALUE AND RISK IN HEALTH. "Cost-Effectiveness Analysis Registry." Institute for Clinical Research and Health Policy Studies, Tufts Medical Center, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα www.cearegistry.org. (9/2/2014).

³⁴ Έχουν δηλαδή αξιολογηθεί στα πλαίσια της καταχώρησής τους στο Μητρώο λαμβάνοντας βαθμολογία τουλάχιστον 4.0 σε μία κλίμακα από 1.0 – 7.0 που αντίστοιχα αντιπροσωπεύει τη χαμηλότερη και την υψηλότερη ποιότητα.

Συνδυάζοντας τις πληροφορίες που παρέχουν οι συντελεστές στάθμισης όσον αφορά τις συγκριτικές επιπτώσεις διαφόρων ειδών σωματικής βλάβης, με τη χρηματική αξία ενός QALY μπορούμε να εκφράσουμε την ηθική βλάβη σε χρηματικούς όρους και να καθορίσουμε το ύψος της χρηματικής ικανοποίησης. Διάφορες έρευνες έχουν πραγματοποιηθεί προκειμένου να αποτιμηθεί χρηματικά ένα QALY. Ένας από τους τρόπους που χρησιμοποιούνται για το καθορισμό της χρηματικής αξίας ενός QALY είναι ζητώντας από τους ανθρώπους να υποδείξουν πόσα χρήματα θα ήταν διατεθειμένοι να πληρώσουν (willingness to pay) για να αποφύγουν μια οριακή απώλεια QALY, δηλαδή μια οριακή απώλεια στο επίπεδο υγείας (με την ευρεία έννοια που αναφέρθηκε πιο πάνω) ή/και διάρκειας της ζωής τους.³⁵ Πρόσφατη ευρωπαϊκή έρευνα μεγάλης κλίμακας με τίτλο European Value of a Quality Adjusted Life Year (EuroVaQ) που πραγματοποιήθηκε υπό την αιγίδα της Κομισιόν με σκοπό τη χρηματική αποτίμηση ενός QALY σε δέκα χώρες (στις οποίες δυστυχώς δε συμπεριλαμβάνεται η Ελλάδα) χρησιμοποίησε παραλλαγές της παραπάνω μεθόδου και κατέληξε ότι ο μέσος όρος της μέγιστης χρηματικής αξίας ενός QALY, συνολικά, για όλες τις χώρες που ερευνήθηκαν, ανέρχεται σε περίπου €68.000.³⁶ Άλλη έρευνα προσδιόρισε τη χρηματική αξία ενός QALY μεταξύ €24.000 και €41.000³⁷ ενώ μια πιο πρόσφατη έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην Ολλανδία αποτίμησε χρηματικά το QALY μεταξύ €80.000 και €110.000.³⁸ Οι έρευνες παρέχουν ένα πεδίο τιμών εντός του οποίου κυμαίνεται η χρηματική αποτίμηση ενός QALY. Στο παρακάτω παράδειγμα επιμέτρησης της χρηματικής ικανοποίησης με βάση τη προτεινόμενη προσέγγιση χρησιμοποιείται το ποσό των €50.000 ανά QALY το οποίο βρίσκεται εντός αυτού του πεδίου τιμών. Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι η χρηματική αποτίμηση ενός QALY με σκοπό τη χρήση του στην επιμέτρηση της χρηματικής ικανοποίησης, οφείλει να γίνεται όχι αποκλειστικά με βάση τα αποτελέσματα της επιστημονικής έρευνας από το κλάδο των Οικονομικών της Υγείας αλλά μετά από πολυεπίπεδη διαβούλευση μεταξύ νομικών (ακαδημαϊκών, δικηγόρων και δικαστών), ασφαλιστικών εταιριών, ενώσεων καταναλωτών και άλλων δυνητικά ενδιαφερομένων μερών λαμβάνοντας υπόψη κατά κύριο λόγο τα αποτελέσματα της συνεχιζόμενης επιστημονικής έρευνας, αλλά και παράγοντες όπως το κατά κεφαλήν ΑΕΠ, το κόστος ζωής, τις τρέχουσες οικονομικές συνθήκες κ.α. Επομένως το ποσό των €50.000 ανά QALY που χρησιμοποιείται παρακάτω είναι αρκετά ενδεικτικό για την Ελλάδα, έως ότου καθοριστεί κατά τον τρόπο που προαναφέρθηκε ένα ποσό κατάλληλο για την επιμέτρηση της χρηματικής ικανοποίησης.

³⁵ Ο άλλος τρόπος που χρησιμοποιείται για το καθορισμό της χρηματικής αξίας ενός QALY είναι μέσω συναγωγής από τα αποτελέσματα ερευνών που έχουν πραγματοποιηθεί για το καθορισμό της αξίας ενός άλλου μεγέθους, του Value of Statistical Life. Η γράφουσα θεωρεί ότι ο τρόπος αυτός δεν ενδείκνυται για το καθορισμό της χρηματικής αξίας ενός QALY που πρόκειται να χρησιμοποιηθεί στην επιμέτρηση της χρηματικής ικανοποίησης για σωματικές (μη θανάσιμες) βλάβες.

³⁶ EUROVAQ, *European Value of a Quality Adjusted Life Year Final Publishable Report*, 2010, σελ. 89-94. Διαθέσιμη στην ιστοσελίδα <http://research.ncl.ac.uk/eurovaq/index.html> (9/2/2014).

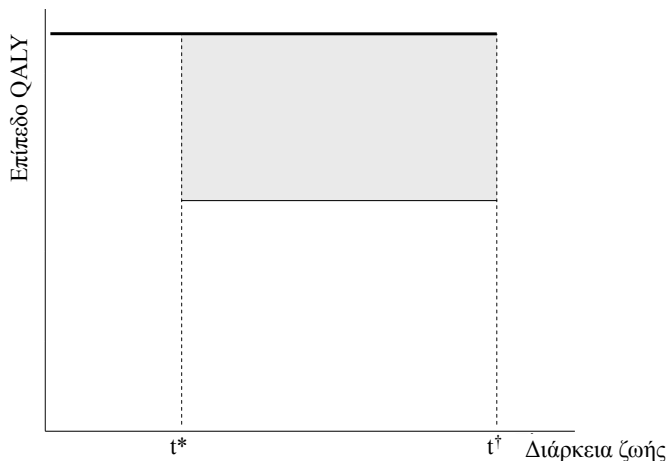
³⁷ Βλ. T.A. LIEU ET AL. (2009), "Willingness to Pay for a QALY Based on Community Member and Patient Preferences for Temporary Health States Associated with Herpes Zoster," 27(12) *PharmacoEconomics*, σελ. 1006.

³⁸ A. BOBINAC, 2012. *Economic Evaluations of Health Technologies: Insights into the measurement and valuation of benefits*, Dissertation Erasmus University Rotterdam: The Netherlands, σελ. 104-129.

Οι προηγούμενες παράγραφοι διευκρινίζουν ποια στοιχεία από αυτά που εισφέρει ο κλάδος των Οικονομικών της Υγείας μπορούν να λειτουργήσουν ως καθοριστικοί προσδιοριστικοί παράγοντες για την επιμέτρηση της χρηματικής ικανοποίησης σε περιπτώσεις βλάβης της υγείας και της σωματικής ακεραιότητας. Με τη βοήθεια των στοιχείων αυτών μπορεί να υπολογιστεί η χρηματική ικανοποίηση που οφείλεται ετησίως λόγω ηθικής βλάβης. Αυτό γίνεται συνδυάζοντας τη χρηματική αξία ενός QALY με το συντελεστή που εκφράζει την απώλεια που προκαλείται από μια συγκεκριμένη σωματική βλάβη στο επίπεδο QALY. Δεδομένου ότι η καταβολή της χρηματικής ικανοποίησης από τον ζημιώσαντα γίνεται εφάπαξ, εκτός από τους συντελεστές στάθμισης και τη χρηματική αποτίμηση ενός QALY, λαμβάνεται υπόψη για την επιμέτρηση της χρηματικής ικανοποίησης και ένας συντελεστής προεξόφλησης προκειμένου να μπορεί να εκφραστεί σε τρέχουσες τιμές η χρηματική ικανοποίηση λόγω μελλοντικής ηθικής βλάβης. Το προεξοφλητικό επιτόκιο που χρησιμοποιείται στην επόμενη ενότητα για τον προσδιορισμό της χρηματικής ικανοποίησης είναι 4% και προκύπτει λαμβάνοντας υπόψη τρέχοντα οικονομικά στοιχεία καθώς και τα αποτελέσματα του επιστημονικού διαλόγου σχετικά με το καθορισμό του ύψους του προεξοφλητικού επιτοκίου για χρηματικές οφειλές που σχετίζονται με σωματικές βλάβες.³⁹

Το προτεινόμενο βελτιωτικό πλαίσιο για την επιμέτρηση της χρηματικής ικανοποίησης σε περιπτώσεις πρόκλησης βλάβης στην υγεία και τη σωματική ακεραιότητα γίνεται καλύτερα κατανοητό με τη βοήθεια των παρακάτω γραφημάτων. Στον οριζόντιο

Γράφημα 1: Μια μόνιμη σωματική βλάβη που δεν επηρεάζει τη διάρκεια ζωής

άξονα απεικονίζεται η διάρκεια ζωής με t^* να υποδεικνύει το φυσιολογικό χρόνο αποβίωσης του θιγόμενου. Στο χρόνο t^* λαμβάνει χώρα η αδικοπραξία. Ο κατακόρυφος άξονας αντιπροσωπεύει το επίπεδο QALY που απολαμβάνει ο θιγόμενος. Η πάνω (έντονη) οριζόντια γραμμή υποδεικνύει το επίπεδο QALY του θιγόμενου πριν την αδικοπραξία, ενώ η κάτω (αχνή) οριζόντια γραμμή υποδεικνύει το επίπεδο QALY μετά την αδικοπραξία συνεπεία της οποίας επήλθε η

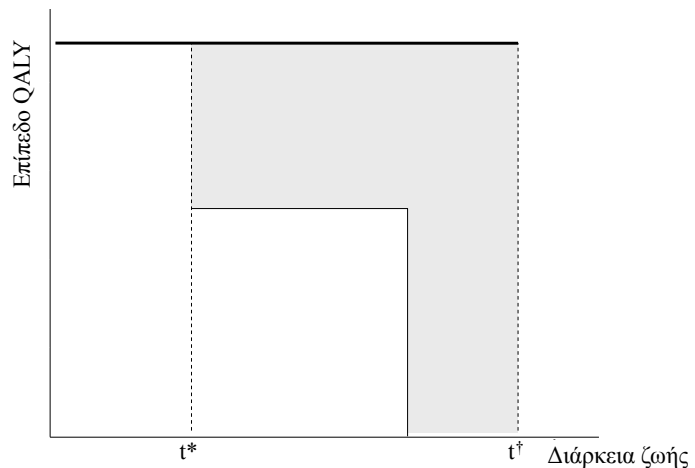
σωματική βλάβη. Η κατακόρυφη απόσταση μεταξύ των δύο γραμμών αντιπροσωπεύει τη σοβαρότητα της σωματικής βλάβης που υπέστη ο θιγόμενος. Τέλος, η σκιασμένη περιοχή αντιπροσωπεύει τη συνολική βλάβη του θιγόμενου την οποία η χρηματική ικανοποίηση αποσκοπεί, σύμφωνα με τη νομική θεωρία, ν'αντισταθμίσει και, σύμφωνα με την οικονομική ανάλυση του δικαίου, να αποτρέψει. Το γράφημα 1 απεικονίζει μια μόνιμη σωματική βλάβη, όπως για παράδειγμα απώλεια ακοής, ακρωτηριασμό δακτύλων κ.λπ. που

³⁹ Βλ. αναλυτικά ΚΑΡΑΠΑΝΟΥ, οπ.π. σελ. 122-125.

δεν επηρεάζει το προσδόκιμο ζωής του θιγόμενου. Υπάρχουν όμως και σωματικές βλάβες που επιδρούν και στη διάρκεια ζωής του θιγόμενου, μειώνοντας το προσδόκιμο ζωής του. Αυτό μπορεί να συμβεί για παράδειγμα όταν μία σωματική βλάβη καθιστά τον θιγόμενο πιο επιρρεπή σε λοιμώξεις ή έχει ως αποτέλεσμα την αποχή του από τη σωματική άσκηση. Το γράφημα 2 απεικονίζει μία τέτοια σωματική βλάβη.

Στην επόμενη ενότητα παρατίθεται ένα από παράδειγμα της προτεινόμενης βελτιωτικής πρότασης για την επιμέτρηση της χρηματικής ικανοποίησης. Καταδεικνύεται, πως ακριβώς μπορούν να συνδυαστούν τα στοιχεία που προκύπτουν από το κλάδο των Οικονομικών της Υγείας σε ένα πλαίσιο επιμέτρησης της χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης έτσι ώστε η χρηματική αποτίμηση να πραγματοποιείται επί τη βάσει αντικειμενικών αξιολογικών κριτηρίων και να καταλήγει σε ποσά που πληρούν τις προϋποθέσεις που θέτει η νομική θεωρία και η οικονομική ανάλυση του δικαίου για την επίτευξη των στόχων της προσωπικής ικανοποίησης, ικανοποίησης του περί δικαίου αισθήματος και ελαχιστοποίησης του συνολικού κόστους των αδικοπραξιών.

Γράφημα 2: Μια σωματική βλάβη που επηρεάζει τη κατάσταση υγείας και τη διάρκεια ζωής

III. Ένα παράδειγμα επιμέτρησης της χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης: η περίπτωση της απώλειας όρασης στο ένα μάτι

Τραυματισμοί των ματιών που έχουν ως αποτέλεσμα την απώλεια όρασης στο ένα μάτι μπορούν να προκύψουν στα πλαίσια τροχαίων ατυχημάτων, ιατρικής αμέλειας, εργατικών ατυχημάτων ή ακόμα και από τη χρήση ελαττωματικών προϊόντων. Το ύψος της επικρατούμενης χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης σε περιπτώσεις απώλειας όρασης στο ένα μάτι μπορεί να διαφέρει ανάλογα με την ηλικία του θιγόμενου, την ικανότητα όρασης που του απομένει καθώς και τυχόν αισθητικά κατάλοιπα που αυτή προκάλεσε. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η απώλεια της όρασης μπορεί να επέλθει μετά από τραυματισμό που αφήνει ανέπαφο το βολβό του ματιού, που καταστρέφει μέρος του ή που έχει ως αποτέλεσμα την αφαίρεσή του. Στις δύο τελευταίες περιπτώσεις, η χρηματική ικανοποίηση οφείλει να είναι αυξημένη ώστε να είναι ανάλογη της ιδιαίτερης βαρύτητας της βλάβης που υπέστη ο θιγόμενος.

Από τη νομολογία ελληνικών δικαστηρίων αντλούμε στοιχεία για το ύψος των ποσών που έχουν επιδικαστεί ως χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης σε

περιπτώσεις απώλειας όρασης στο ένα μάτι.⁴⁰ Έτσι βλέπουμε ότι δικαστήριο επιδίκασε χρηματική ικανοποίηση ύψους περίπου €100.144 σε μία 43χρονη μητέρα δύο παιδιών για τη πλήρη απώλεια όρασης στο αριστερό της μάτι.⁴¹ Σε μία άλλη περίπτωση, ένας άνδρας 36 ετών έλαβε χρηματική ικανοποίηση ύψους περίπου €94.080 μετά από τραυματισμό που υπέστη από φωτοβολίδα στο ένα του μάτι και που είχε ως αποτέλεσμα την απώλεια του 80% της όρασης στο μάτι αυτό.⁴² Ωστόσο, ένας άνδρας 46 έτων, του οποίου το αριστερό μάτι καταστράφηκε μετά από λάκτισμα που δέχτηκε στο πρόσωπο, έλαβε μόλις €35.293.⁴³

Στο Μητρώο Μελετών Κόστους-Αποτελεσματικότητας του Ιατρικού Κέντρου του Πανεπιστημίου Tufts βρίσκει κανείς πληροφορίες για την απώλεια QALY που προκαλείται από βλάβες στα μάτια. Λαμβάνοντας υπόψη αποτελέσματα μόνο από έρευνες που πληρούν προϋποθέσεις υψηλής ποιότητας, βρίσκουμε ότι η απώλεια QALY που προκαλείται από βλάβες διαφορετικής βαρύτητας στο ένα μάτι κυμαίνεται μεταξύ 0.074 και 0.109. Πιο συγκεκριμένα, η απώλεια όρασης στο ένα μάτι οδηγεί σε μείωση κατά 0.08 QALY⁴⁴ ενώ μια βλάβη μεγαλύτερης βαρύτητας, όπως για παράδειγμα η καταστροφή ή η αφαίρεση του βολβού του ματιού, οδηγεί σε μείωση κατά 0.109 QALY.⁴⁵ Εκφράζοντας αυτή τη μείωση σε χρηματικούς όρους χρησιμοποιώντας το ποσό των €50.000 ανά QALY καταλήγουμε στο ότι ένας άνθρωπος που χάνει την όρασή του στο ένα μάτι θα πρέπει να λαμβάνει από €4.000 έως €5.450 ανά έτος ανάλογα με τη βαρύτητα της βλάβης που υπέστη, με το υψηλότερο ποσό να αντιστοιχεί στις περιπτώσεις απώλειας όρασης λόγω καταστροφής ή και αφαίρεσης του βολβού του ματιού.⁴⁶ Τα ποσά αυτά μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την επιμέτρηση της χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης στη περίπτωση αδικοπραξίας που έχει ως συνέπεια την απώλεια όρασης στο ένα μάτι ή τη καταστροφή ή αφαίρεση του βολβού του ματιού. Δεδομένου ότι η απώλεια όρασης είναι σωματική βλάβη που δεν μειώνει το προσδόκιμο ζωής, λαμβάνονται υπόψη ως φυσιολογική διάρκεια ζωής τα 80 έτη που είναι ο συνολικός μέσος όρος προσδόκιμου ζωής στην Ελλάδα σύμφωνα με στοιχεία του ΟΟΣΑ.⁴⁷ Συνδυάζοντας τα παραπάνω στοιχεία και εφαρμόζοντας προεξοφλητικό επιτόκιο της τάξης

⁴⁰ Για να είναι δυνατή η αντιπαράβολή τους, τα ποσά της χρηματικής ικανοποίησης που επιδίκασαν τα δικαστήρια παρατίθενται εδώ μετά την αναγωγή τους σε τιμές ευρώ του 2011 με βάση τους ετήσιους ρυθμούς πληθωρισμού όπως αυτοί προκύπτουν από τα δημοσιευμένα στοιχεία της EUROSTAT. Βλ. Eurostat, *Annual Average Inflation Rates 2000-2010*.

⁴¹ ΣτΕ 2739/2007, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ. Το ποσό που επεδίκασε το δικαστήριο (πριν τη προσαρμογή του σε τιμές ευρώ του 2011) είναι €88.041.

⁴² ΔιοικΠρωτΑθ 3441/2006, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ. Το ποσό που επεδίκασε το δικαστήριο (πριν τη προσαρμογή του σε τιμές ευρώ του 2011) είναι €80.000.

⁴³ ΕφΔωδ 307/2005, ΝΟΜΟΣ. Το ποσό που επεδίκασε το δικαστήριο (πριν τη προσαρμογή του σε τιμές ευρώ του 2011) είναι €29.347.

⁴⁴ M.M. BROWN ET AL. (2001), "Quality of Life Associated with Unilateral and Bilateral Good Vision," 108(4) *Ophthalmology*, σελ. 644.

⁴⁵ B.G. BUSBEE ET AL. (2003), "Cost-Utility Analysis of Cataract Surgery in the Second Eye," 110(12) *Ophthalmology*, σελ. 2312.

⁴⁶ Η χρηματική ικανοποίηση ισούται με το γινόμενο του συντελεστή της απώλειας QALY με τη χρηματική αξία ενός QALY. Έτσι έχουμε $0.08 * €50.000 = €4.000$ και $0.109 * €50.000 = €5.450$.

⁴⁷ Βλ. OECD, 2012. *OECD Factbook 2011-2012: Economic, Environmental and Social Statistics*. OECD Publishing, σελ. 264-267.

του 4%, μπορούμε να υπολογίσουμε τη χρηματική ικανοποίηση που οφείλει να καταβάλλει ο αδικοπρακτών για περιπτώσεις πρόκλησης απώλειας όρασης στο ένα μάτι.

Με βάση τα παραπάνω στοιχεία, τα ποσά που θα επιδίκαζε το δικαστήριο ως χρηματική ικανοποίηση στη περίπτωση της 43χρονης μητέρας, θα ανερχόταν περίπου στα €77.500.⁴⁸ Αντίστοιχα, ο 36χρονος άνδρας θα λάμβανε χρηματική ικανοποίηση της τάξεως των €83.000 για την απώλεια όρασης στο ένα του μάτι.⁴⁹ Στη περίπτωση του 46χρονου άνδρα, ο οποίος υπέστη καταστροφή του ενός ματιού και όχι απλώς απώλεια όρασης, το δικαστήριο θα λάμβανε υπόψη την ιδιαίτερη βαρύτητα της σωματικής βλάβης και θα επιδίκαζε περίπου 102.000 ευρώ.⁵⁰ Τα ποσά αυτά προκύπτουν από το συνδυασμό της σοβαρότητας της βλάβης που υπέστη ο θιγόμενος με την αναμενόμενη διάρκειά της και δε λαμβάνουν υπόψη τις ειδικές περιστάσεις της κάθε περίπτωσης. Θα χρησιμοποιηθούν επομένως ως αφετηρία της επιμέτρησης και θα προσαρμοστούν από το δικαστή κατά τη διακριτική του ευχέρεια προς τα πάνω ή προς τα κάτω ανάλογα με τις περιστάσεις.

Με τον ίδιο τρόπο, χρησιμοποιώντας το μεγάλο αριθμό των σχετικών πληροφοριών που είναι ελεύθερα διαθέσιμες στο κλάδο των Οικονομικών της Υγείας, τα δικαστήρια μπορούν να προβούν στην επιμέτρηση της χρηματικής ικανοποίησης για διάφορα είδη σωματικής βλάβης.⁵¹

Ε. Τα Οικονομικά της Υγείας ως καθοριστικός προσδιοριστικός παράγων του "ευλόγου" στην επιμέτρηση της χρηματικής ικανοποίησης

Η ανάλυση που προηγήθηκε έδειξε ότι νομική θεωρία και οικονομική ανάλυση του δικαίου συγκλίνουν ως προς την ανάγκη καθιέρωσης μιας συστηματικότερης επιμέτρησης της χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης σε περιπτώσεις προσβολής της υγείας και της σωματικής ακεραιότητας. Το πρόβλημα της ανομοιομορφίας των επιδικαζόμενων ποσών που ανακύπτει στη τρέχουσα δικαστηριακή πρακτική, οφείλεται στην έλλειψη ενός ενιαίου πλαισίου αναφοράς με συγκεκριμένα κριτήρια επιμέτρησης που θα μπορούσε να ερμηνεύσει και να εξειδικεύσει την έννοια της *εύλογης* χρηματικής ικανοποίησης. Μια τέτοια εξειδίκευση ωστόσο, προϋποθέτει δυνατότητα αξιολόγησης και στάθμισης των επιπτώσεων που επιφέρουν διάφορα είδη σωματικών βλαβών. Αυτά τα στοιχεία δεν μπορεί να τα εισφέρει η νομική επιστήμη. Αντίθετα, στον κλάδο των Οικονομικών της Υγείας υπάρχουν άμεσα διαθέσιμες αντικειμενικές αξιολογήσεις των επιπτώσεων που έχουν

⁴⁸ Η τρέχουσα καθαρή αξία 38 πληρωμών (όσες και η υπολειπόμενη διάρκεια ζωής) της τάξεως των €4.000 ($0.08 * €50.000$), μετά την εφαρμογή προεξοφλητικού επιτοκίου 4% αντιστοιχεί σε €77.471.

⁴⁹ Η τρέχουσα καθαρή αξία 45 πληρωμών (όσες και η υπολειπόμενη διάρκεια ζωής) της τάξεως των €4.000 ($0.08 * €50.000$), μετά την εφαρμογή προεξοφλητικού επιτοκίου 4% αντιστοιχεί σε €82.880.

⁵⁰ Η τρέχουσα καθαρή αξία 35 πληρωμών (όσες και η υπολειπόμενη διάρκεια ζωής) της τάξεως των €5.450 ($0.109 * €50.000$), μετά την εφαρμογή προεξοφλητικού επιτοκίου 4% αντιστοιχεί σε €101.722.

⁵¹ Βλ. ΚΑΡΑΠΑΝΟΥ, οπ.π. σελ. 169-198 όπου η ίδια προσέγγιση χρησιμοποιείται για την επιμέτρηση της χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης σε τρεις επιπλέον περιπτώσεις: παραπληγία, ακρωτηριασμός κνήμης και μόλυνση με HIV/AIDS. Όπως και στη παρούσα εργασία, τα ποσά που προκύπτουν αντιπαραβάλλονται με τα ποσά που έχουν επιδικαστεί από δικαστήρια στην Ελλάδα, Ιταλία, Ολλανδία, Γερμανία και Ηνωμένο Βασίλειο για την ίδια σωματική βλάβη και σε θιγόμενους της ίδιας ηλικίας.

διάφορες σωματικές βλάβες στην υγεία και τη σωματική ακεραιότητα, καθώς και μέθοδοι που μπορούν να τις εκφράσουν με χρηματικούς όρους, προσφέροντας ως εκ τούτου τα ελάχιστα απαιτούμενα στοιχεία για την επιμέτρηση της χρηματικής ικανοποίησης. Πιο συγκεκριμένα, η χρήση του QALY καθιστά δυνατή τη συστηματική αξιολόγηση και στάθμιση των επιπτώσεων διαφόρων σωματικών βλαβών επί τη βάση στοιχείων που προκύπτουν από εξειδικευμένη επιστημονική έρευνα. Δεδομένου ότι τα αποτελέσματα της έρευνας στο κλάδο των Οικονομικών της Υγείας καταλήγουν σε ένα εύρος απωλειών QALY για κάθε τύπο σωματικής βλάβης, εκφράζοντας αυτές τις απώλειες με χρηματικούς όρους, έχει ως αποτέλεσμα τον υπολογισμό ενός πεδίου τιμών και όχι ενός συγκεκριμένου ποσού. Δίνεται έτσι η δυνατότητα στο δικαστήριο να ασκεί τη διακριτική του ευχέρεια στην εξατομίκευση της χρηματικής ικανοποίησης επιλέγοντας ένα ποσό απ' το πεδίο τιμών που ανταποκρίνεται σε προσωπικές και άλλες περιστάσεις. Κατ' αυτό τον τρόπο, οι πληροφορίες που εισφέρονται από τον κλάδο των Οικονομικών της Υγείας κατορθώνουν τελικά να προσδιορίσουν και να εξειδικεύσουν την έννοια της *εύλογης* χρηματικής ικανοποίησης για περιπτώσεις βλάβης της υγείας και της σωματικής ακεραιότητας.

Χρησιμοποιώντας ως αφετηρία της επιμέτρησης το είδος, τη σοβαρότητα και την έκταση της σωματικής βλάβης και, εξατομικεύοντάς την με βάση τις επιπτώσεις της βλάβης για το συγκεκριμένο θιγόμενο και λοιπές σχετικές περιστάσεις της αδικοπραξίας, η προτεινόμενη προσέγγιση έχει ως αποτέλεσμα τα ποσά που επιδικάζονται ν' αντιστοιχούν στην ηθική βλάβη που υπέστη ο θιγόμενος. Επιτυγχάνεται έτσι ο εξισορροποποιητικός και επανορθωτικός στόχος της χρηματικής ικανοποίησης, ενώ η ομοιομορφία των ποσών που επιδικάζονται για βλάβες ίδιας έντασης και διάρκειας ενισχύει την ασφάλεια δικαίου. Η προτεινόμενη προσέγγιση για την επιμέτρηση της χρηματικής ικανοποίησης επιπλέον, διευκολύνει σημαντικά τα δικαστήρια. Το δικαστήριο θα χρειάζεται να γνωρίζει μόνο το είδος της προκληθείσας βλάβης και την αναμενόμενη διάρκειά της προκειμένου να μπορεί να χρησιμοποιεί τα ποσά που βασίζονται σε πληροφορίες σχετικές με την απώλεια QALY εξαιτίας σωματικής βλάβης. Τα ποσά αυτά είναι αμέσως διαθέσιμα και γνωστά εκ των προτέρων, επιταχύνοντας έτσι την επίλυση των επίδικων διαφορών. Η δυνατότητα εκ των προτέρων προσδιορισμού του ύψους της χρηματικής ικανοποίησης για κάθε σωματική βλάβη, διευκολύνει επίσης τον εξώδικο συμβιβασμό των μερών, μειώνοντας περαιτέρω το λειτουργικό κόστος του δικαιικού συστήματος. Τέλος, ο καθορισμός του ύψους της χρηματικής ικανοποίησης με βάση αντικειμενικά αξιολογικά κριτήρια καθιστά δυνατό τον αναιρετικό του έλεγχου, αφού επιτρέπει στον ΑΠ να διαπιστώνει εάν το επιδικασθέν ποσό εντάσσεται στο πεδίο τιμών που θεωρούνται εύλογες.

Η προτεινόμενη προσέγγιση βελτιώνει σημαντικά την επιμέτρηση της χρηματικής ικανοποίησης όχι μόνο γιατί κατορθώνει να εξειδικεύει το εύλογο επί τη βάση αντικειμενικών αξιολογικών κριτηρίων και να επιδικάζει ποσά που επιτυγχάνουν τη προσωπική ικανοποίηση και την ικανοποίηση του περί δικαίου αισθήματος, αλλά και επειδή ικανοποιεί τις προϋποθέσεις που θέτει και η Οικονομική Ανάλυση του Δικαίου Αδικοπραξιών για τη εκπλήρωση των στόχων της. Η δυνατότητα επιδίκασης ποσών που αντιστοιχούν στη προκληθείσα βλάβη και είναι εκ των προτέρων προσδιορίσιμα, δημιουργεί κίνητρα αποτροπής αδικοπρακτικής συμπεριφοράς μειώνοντας μακροπρόθεσμα τον αριθμό των επίδικων διαφορών λόγω ηθικής βλάβης. Η δυνατότητα εκ των προτέρων

προσδιορισμού του ύψους της χρηματικής ικανοποίησης δημιουργεί επίσης κίνητρα για την άμβλυνση πιθανής βλάβης από αδικοπραξία μέσω της ασφάλισης, συντελώντας στη περαιτέρω ελαχιστοποίηση του συνολικού κόστους των αδικοπραξιών. Ο καθορισμός της χρηματικής ικανοποίησης με αφετηρία τα αντικειμενικά στοιχεία της απώλειας QALY και της ηλικίας του θιγόμενου συμφωνεί ακόμα, με τη πρόταση που έχει διατυπωθεί στα πλαίσια της οικονομικής ανάλυσης του δικαίου για τη πραγματοποίηση της επιμέτρησης με μικρό κόστος. Η επιμέτρηση που πραγματοποιείται κατ'αυτό το τρόπο έχει επομένως ως αποτέλεσμα τη μείωση του κόστους απονομής της δικαιοσύνης.

Η εφαρμογή του προτεινόμενου πλαισίου για την επιμέτρηση του ύψους χρηματικής ικανοποίησης μπορεί να γίνει με δυο τρόπους. Οι δικηγόροι μπορούν να συμπεριλάβουν στην αγωγή τους στοιχεία σχετικά με τη χρηματική αποτίμηση της απώλειας QALY που σχετίζεται με τη συγκεκριμένη σωματική βλάβη προκειμένου να τεκμηριώσουν το ύψος του ποσού που αιτούνται ως χρηματική ικανοποίηση. Τα δικαστήρια θα πρέπει εν συνεχεία ν'αποφασίσουν αν θα επιδικάσουν τα αιτούμενα ποσά. Αν το κάνουν, τότε μακροπρόθεσμα, η χρήση στοιχείων από το κλάδο των Οικονομικών της Υγείας θα οδηγήσει σε συστηματικοποίηση της επιμέτρησης της χρηματικής βλάβης. Εναλλακτικά, πίνακες με ποσά που βασίζονται σε πληροφορίες σχετικές με την απώλεια QALY εξαιτίας διαφόρων ειδών σωματικής βλάβης, θα μπορούσαν να συνταχθούν από μια ομάδα ειδικών και να διανεμηθούν στα δικαστήρια ως βοήθημα. Αυτό θα οδηγούσε σε ταχύτερη εφαρμογή του προτεινόμενου πλαισίου αναφοράς. Δεδομένης της τρέχουσας ελληνικής πραγματικότητας και των συγκυριών της, η δεύτερη πρόταση εφαρμογής της προτεινόμενης προσέγγισης για τη βελτίωση της χρηματικής ικανοποίησης προκρίνεται ως η πιο ρεαλιστική.

ΣΤ. Βιβλιογραφία

I. Ελληνική

- ΑΚΡΙΒΟΠΟΥΛΟΥ, Χ. (2012), Ο πολιτικός δικαστής αντιμέτωπος με την αναλογικότητα κατά τον αναιρετικό έλεγχο της εύλογης χρηματικής αποζημίωσης, σε Τμηματικός Τόμος Πέτρου Ι. Παραρά, Αντ. Σάκκουλας: Αθήνα-Κομοτηνή, σελ. 30 – 56.
- ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, ΑΠ. (1982), *Άρθρον 932*, σε ΑΠ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ και Μ.Π. ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟ, *Αστικός Κώδιξ κατ'άρθρο ερμηνεία*, τόμος 4^{ος}, Π.Ν. Σάκκουλας: Αθήνα.
- ΚΡΗΤΙΚΟΣ, ΑΘ. (2004), *Αποζημίωση από αυτοκινητικά ατυχήματα*, 4^η έκδοση, Αθήνα.
- ΛΑΖΑΡΑΤΟΣ, Π. (2011), Αναλογικότητα, Δικαστικός Έλεγχος και Σκεπτικισμός, 8-9 *Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου*: 769 επ.
- ΡΗΓΑΣ, Β. (2009), Εύλογη χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης επί προσβολής της προσωπικότητας και αναιρετικός έλεγχος της εφαρμογής της 932ΑΚ, *Δίκη*, σελ. 805 επ.
- ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΣ, Μ.Π., 1998. *Γενικό Ενοχικό Δίκαιο*. 3^η έκδοση, Αντ. Σακκουλας: Αθήνα – Κομοτηνή.
- . (2010), Αναλογικότητα, Εύλογη Αποζημίωση και Αναιρετικός Έλεγχος, 58(4) *Νομικό Βήμα*, σελ. 833-845.

II. Ξενόγλωσση

- ANWB, *Verkeersrecht: Smartengeld*, The Haag: ANWB, 2011.
- BALA, M. V., L. L. WOOD, G. A. ZARKIN, E. C. NORTON, A. GAFNI, and B. O'BRIEN (1998). "Valuing Outcomes in Health Care: A Comparison of Willingness to Pay and Quality-Adjusted Life-Years," 51(8) *Journal of Clinical Epidemiology*, σελ. 667-676.
- BOBINAC, A., 2012. *Economic Evaluations of Health Technologies: Insights into the measurement and valuation of benefits*, Dissertation Erasmus University Rotterdam: The Netherlands, σελ. 1-227.
- BRAZIER, J., J. RATCLIFFE, J.A. SALOMON, and A.TSUCHIYA, 2007. *Measuring and Valuing Health Benefits for Economic Evaluation*. Oxford; New York: Oxford University Press.
- BRAZIER, J., M. DEVERILL, C. GREEN, R. HARPER, and A. BOOTH (1999), "A Review of the use of Health Status Measures in Economic Evaluation," 3(9) *Health Technology Assessment*, σελ. 1-164.
- BROWN, M.M., G.C. BROWN, S. SHARMA, B. BUSBEE, and H. BROWN (2001), "Quality of Life Associated with Unilateral and Bilateral Good Vision," 108(4) *Ophthalmology*, σελ. 643-647.
- BUSBEE, B.G., M.M. BROWN, G.C. BROWN, and S.SHARMA (2003), "Cost-Utility Analysis of Cataract Surgery in the Second Eye," 110(12) *Ophthalmology*, σελ. 2310-2317.
- CALABRESI, G., 1977. *The Costs of Accidents. A Legal and Economic Analysis*. 5th ed. New Haven: Yale University Press.
- CANE, P. and P. ATIYAH, 2006. *Atiyah's Accidents, Compensation and the Law*. 7th ed. Cambridge: Cambridge University Press.
- COOTER, R. (1989), "Towards a Market in Unmatured Tort Claims," 75 *Virginia Law Review*, σελ. 383-412.
- COOTER, R. and T. ULEN, 2008. *Law and Economics*, 5th ed., USA: Pearson Addison Wesley.
- DOLAN, P. (2000), "The Measurement of Health-Related Quality of Life for use in Resource Allocation Decisions in Health Care." In *Handbook of Health Economics*, A.J. Culyer and J.P. Newhouse (eds.). Vol. 1, Part 2, Elsevier, σελ. 1723-1760.
- DRUMMOND, M.F., M.SCULPHER, G.W. TORRANCE, B.J. O'BRIEN, and G.L. STODDART, 2005. *Methods for the Economic Evaluation of Health Care Programmes*. 3rd ed. Oxford, New York: Oxford University Press.
- EUROSTAT, *Annual Average Inflation Rates 2000-2010*.
- FOLLAND, S., A.C. GOODMAN, and M.STANO, 2007. *The Economics of Health and Health Care*. 5th ed. Upper Saddle River (NJ): Prentice Hall.
- GARBER, A.M., M.C. WEINSTEIN, G.W. TORRANCE, and M.S. KAMLET (1996), "Theoretical Foundations of Cost-Effectiveness Analysis." In *Cost-Effectiveness in Health and Medicine*, edited by Gold, M.R., J.E. Siegel, L.B. Russel and M.C. Weinstein (eds.). New York, Oxford: Oxford University Press, σελ. 25-53.
- GEISTFELD, M., (1995), "Placing a Price on Pain and Suffering: A Method for Helping Juries Determine Tort Damages for Nonmonetary Injuries," 83 *California Law Review*, σελ. 773-852.
- GOLD, M.R., J.E. SIEGEL, L.B. RUSSEL, and M.C. WEINSTEIN, 1996. *Cost-Effectiveness in Health and Medicine*. New York, Oxford: Oxford University Press.

- HACKS, S., A. RING, and P. BÖHM, 2009. *Schmerzensgeldbeträge 2009*. Bonn: Deutscher Anwaltverlag.
- HAMMITT, J.K. (2002), "QALYs Versus WTP," 22(5) *Risk Analysis*, σελ. 985-1001.
- JOHANNESSEN, M., 1996. *Theory and Methods of Economic Evaluation of Health Care*. Dordrecht: the Netherlands: Kluwer.
- JUDICIAL STUDIES BOARD, 2010. *Guidelines for the Assessment of General Damages in Personal Injury Cases*, 10th ed., Oxford: Oxford University Press.
- KAPLOW, L. (1994), "The Value of Accuracy in Adjudication: An Economic Analysis," 23(1) *The Journal of Legal Studies*, σελ. 307-401.
- KAPLOW, L. and S. SHAVELL (1996), "Accuracy in the Assessment of Damages," 39(1) *Journal of Law and Economics*, σελ. 191-210.
- KARAPANOU, V. (2013), Towards a better assessment of pain and suffering damages for personal injuries. A proposal based on Quality Adjusted Life Years, Rotterdam: the Netherlands, *Erasmus University Rotterdam*, σελ. 1-242.
- KERAMEUS, K. D. (2001), "Greece. Damages under Greek Law" In *Unification of Tort Law: Damages*, ed. U. MAGNUS, The Hague: Kluwer Law International.
- KOCH, B.A. and H. KOZIOL eds., 2003. *Compensation for Personal Injury in a Comparative Perspective*. Springer: Wien, New York.
- LANDES, W.M. and R.A. POSNER, 1987. *The Economic Structure of Tort Law*. Cambridge, Massachusetts; London, England: Harvard University Press.
- LIEU, T.A., G.T. RAY, I.R. ORTEGA-SANCHEZ, K. KLEINMAN, D. RUSINAK, and L.A. PROSSER (2009), "Willingness to Pay for a QALY Based on Community Member and Patient Preferences for Temporary Health States Associated with Herpes Zoster," 27(12) *PharmacoEconomics*, σελ. 1005-1016.
- MAGNUS, U., ed., 2001. *Unification of Tort Law: Damages*. The Hague: Kluwer Law International.
- MARKESINIS, B.S. and H. UNBERATH, 2002. *The German Law of Torts. A Comparative Treatise*. 4th ed. Oxford, Portland: Hart Publishing.
- MARKESINIS, B.S., M. COESTER, G. ALPA, and A. ULLSTEIN, 2005. *Compensation for Personal Injury in English, German and Italian Law*. Cambridge: Cambridge University Press.
- NORD, E., (1992), "Methods for Quality Adjustment of Life Years," 34(5) *Social Science and Medicine*, σελ. 559-569.
- OECD, 2012. *OECD Factbook 2011-2012: Economic, Environmental and Social Statistics*. OECD Publishing.
- OGUS, A.I., 1973. *The Law of Damages*. London: Butterworths.
- PINDYCK, R.S. and D. RUBINFELD, 2005. *Microeconomics*, 6th ed., Upper Saddle River, New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- POSNER, R.A., 2003. *Economic Analysis of Law*, 6th ed., New York, NY: Aspen Publishers.
- PRIEST, G.L., (1987), "The Current Insurance Crisis and Modern Tort Law," 96(7) *Yale Law Journal*, σελ. 1521-1590.
- ROGERS, W. V. HORTON, ed., 2001. *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*. Wien, New York: Springer.
- SHAVELL, S., 1987. *Economic Analysis of Accident Law*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- , 2004. *Foundations of Economic Analysis of Law*. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press.
- TORRANCE, G.W. (1986), "Measurement of Health State Utilities for Economic Appraisal: A Review," 5(1) *Journal of Health Economics*, σελ. 1-30.
- TRIMARCHI, P., 1967. *Causalità e Danno*. Milan: Giuffrè.
- VAN DAM, C., 2006. *European Tort Law*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- VAN GERVEN, W., J. LEVER, and P. LAROCHE, 2000. *Tort Law*. Oxford, Portland, Oregon: Hart Publishing.
- VISSCHER, L.T. (2009). "Tort Damages," in *Tort Law and Economics*, ed. Michael Faure, 2nd ed., Vol. 1, Cheltenham: Edward Elgar.

III. Ηλεκτρονικές Πηγές

- EUROPEAN COMMISSION, Mobility and Transport, "Statistics – Accidents Data", διαθέσιμο στην ιστοσελίδα http://ec.europa.eu/transport/road_safety/specialist/statistics/index_en.htm (9/2/2014).
- EUROVAQ, *European Value of a Quality Adjusted Life Year Final Publishable Report*, 2010, σελ. 89-94. Διαθέσιμη στην ιστοσελίδα <http://research.ncl.ac.uk/eurovaq/index.html> (9/2/2014).
- ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΣΤΥΝΟΜΙΑ, "Στατιστικά στοιχεία τροχαίας για το έτος 2012", διαθέσιμα στην ιστοσελίδα http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&perform=view&id=5005&Itemid=86&lang=, (9/2/2014).
- ΤΡΑΠΕΖΑ ΝΟΜΙΚΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ. Διαθέσιμη στην ιστοσελίδα <http://www.dsanet.gr/1024x768Auth.htm> (9/2/2014).